

Innovative Academy
Research Support Center

2(02)

ZAMONAVIY DUNYODA PEDAGOGIKA VA PSIXOLOGIYA: NAZARIY VA AMALIY IZLANISHLAR

RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY KONFERENSIYASI

innacademy.uz

zenodo DOI DIGITAL OBJECT IDENTIFIER OpenAIRE INTERNET ARCHIVE

«INNOVATIVE ACADEMY» ILMIY TADQIQOTLARNI QO'LLAB-QUVVATLASH MARKAZI

«ZAMONAVIY DUNYODA PEDAGOGIKA VA PSIXOLOGIYA: NAZARIY VA AMALIY IZLANISHLAR» NOMLI № 02-SONLI ILMIY, MASOFAVIY, ONLAYN KONFERENSIYASI

ILMIY-ONLAYN KONFERENSIYA TO'PLAMI
СБОРНИК НАУЧНЫХ-ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИЙ
SCIENTIFIC-ONLINE CONFERENCE COLLECTION

https://doi.org/10.5281/zenodo.5352654

OpenAIRE OPEN ACCESS zenodo INTERNET ARCHIVE

innacademy.uz

«zamonaviy dunyoda pedagogika va psixologiya: nazariy va amaliy izlanishlar» nomli № 02-sonli ilmiy, masofaviy, onlayn konferensiyasi

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI PREZIDENTINING 2020 YIL 2-MART KUNGI «ILM, MA'RIFAT VA RAQAMLI IQTISODIYOTNI RIVOJLANTIRISH YILI»DA AMALGA OSHIRISHGA OID DAVLAT DASTURI TO‘G‘RISIDA»GI FARMONIDA KO‘ZDA TUTILGAN VAZIFALARNI IJROSINI TA'MINLASH MAQSADIDA «INNOVATIVE ACADEMY RSC» MCHJ TOMONIDAN TA'SIS ETILGAN «EURASIAN JOURNAL OF ACADEMIC RESEARCH (EJAR)» ILMIY-USLUBIY JURNALINING (O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI PREZIDENTI ADMINISTRATSIYASI HUZURIDAGI AXBOROT VA OMMAVIY KOMMUNIKASIYALARNI RIVOJLANTIRISH AGENTLIGINING 1415-SONLI GUVOHNOMA HAMDA ISSN 2181-2020, WWW.INNACADEMY.UZ VEB SAYTI) «ZAMONAVIY DUNYODA PEDAGOGIKA VA PSIXOLOGIYA: NAZARIY VA AMALIY IZLANISHLAR» NOMLI ILMIY, MASOFAVIY, ONLAYN KONFERENSIYASI E’LON QILINADI.

KONFERENSIYA TO’PLAMI ZENODO, OPEN AIRE, OPEN ACCESS VA INTERNET ARCHIVE BAZALARIDA INDEKSLANADI. KONFERENSIYA TO’PLAMIGA DOI RAQAMI BERILADI. KONFERENSIYA TO’PLAMIGA QUYIDAGI YO‘NALISHLAR BO‘YICHA MAQOLALAR QABUL QILADI:

1. PEDAGOGIKA (TURLARI BO’YICHA)
2. PSIXOLOGIYA FANLARI
3. FILOLOGIYA
4. ADABIYOTSHUNOSLIK
5. LINGVISTIKA

ESLATMA! KONFERENSIYA MATERIALLARI TO‘PLAMIGA KIRITILGAN MAQOLALARDAGI RAQAMLAR, MA’LUMOTLAR HAQQONIYLIGIGA VA KELTIRILGAN IQTIBOSLAR TO‘G‘RILIGIGA MUALLIFLAR SHAXSAN JAVOBGARDIRLAR.

MUNDARIJA

BOLALAR BOCHASIDA VA BOSHLANGICH SINFLARDA MATEMATIKA FANI ÓRGATILISHI ORASIDAGI UZVIYLIK

Shabatova Rabiǵa Janasbay-qizi
Nukus Davlat Pedagogika Instituti
Boshlanǵich ta'lim yónalishi
Talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqola bolalar boǵchasida va boshlanǵich sinflarda matematika fani órgatilishi orasidagi uzviylik, ularga matematikadan boshlanǵich bilimlarni berish yóllari haqida.

Kalit sózlar: topshiriqlar, mashqlar, tarqatma materiallar, kórgazmalar, raqamlar.

Hammamizga ma'lumki, bolalarni boǵchasida va boshlanǵich sinf vaqtlaridayoq, bilim va tarbiyani berishni yaxshi yólga qóyish kerak. Bunda bolalarda elementar matematik tasavvurlarni rivojlantirish vazifalari va bolalar boǵchasida arifmetika asoslarini tarkib toptirish, miqdor, makonga zamonga oid tasavvurlarni rivojlantirish óqitishning asosiy shartidir.

Har bir mashǵulotlar tarbiyachi mavzu mazmunini asosiy masalalari va uni darsda ishlash metodlarini ochib beradi. Bunda shuni nazarda tutish kerakki, berilayotgan tavsiyalar, odatda, bolalarga berilishi kerak bólgan topshiriqlar, mashqlar, savollarning tipik namunalaridir. Bunday mashqlar sonini óqituvchi sinf bilan ishlashning aniq shart - sharoitlarining hisobga olib, mustaqil ravishda aniqlashi kerak.

Katta guruhdagi bolalarni óqitishdan didaktik kórsatmali materiallardan keng foydalanish xarakterlidir. Amaliy ishlar, kórgazmali tashkil etish bilan boǵliq bólgan topshiriqlar ham namunalar sifatida qaralishi mumkin. Óqituvchi ularga óziga bólgan kórsatma qóllanmalarni hisobga olib borilishi kerak. Kópvhilik hollarda tavsiya etilayotgan oǵzaki mashqlar materialini óqituvchi turli usullarda berishi, ba'zan esa guruhning tayyorgarligiga qarab almashtirishi ham mumkin. Óqituvchi tavsiya etilayotgan didaktik óyinlarga ham ijodiy yondashish kerak. Bunda óyinlarni ótkazishda foydalaniladigan, har bir mashǵulotning aniq vazifalarini hisobga olib, ózi óyinlarni foydalanishi mumkin. Mashǵulotlarda didaktik óyinlar, kórgazmali materiallardan keng foydalaniladi

Bolalar mashǵulotlar qiziqib qatnashishlari uchun quyidagi talablarga rioya qilishi lozim:

1. Dastur matershakllarini yaxshi ózlashtirish olishi.
2. Puxta material (namoyish qiluvchi va tarqatma) tayyorlash.
3. Bolalar faoliyatini ózgarttirib turishga va ularning qiziqishlariga e'tibor qilish.
4. Mashǵulot órtasida harakatli óyinlar ótkazishda rejalashtirish.
5. Mashǵulot davomida bolalarning mustaqil xulosa chiqarishlari erishish.
6. Bolalarning xilma - xil javoblarini raǵbatlantirish.

Dastur materialini mashǵulotlarga taqsimlashda bolalarning bilim va kónikmalariga, ularning tayyorgarligiga e'tibor berish lozim.

Maxsus atamalarni tógri qóllay bilish katta ahamiyatga ega. Masalan, son va raqam tushunchalarini aralashtirib yubormaslik kerak.

"Qaysi son Katta, qaysinisi kichik" deb sórash (Qaysi raqam katta deyish mumkin emas).

Raqam - sonning shartli belgisidir. Bolalarga sonni tushuntirishda raqam qóshimcha, yordamchi bosqichida.

Bolalarni raqamlarni yozishga órgatilmaydi, faqat bosma kórinishi bilan tanishtirish kerak. Bolalar har bir raqam qaysi sonning belgisi ekanligini ajrata bilishlari lozim.

Hammasi bólib 10 ta raqam bor: 0,1,2,3,4,5,6,7,8,9.

10 degan raqam yóq. 10 sóng ikkita raqam: 1 va 0 dan tashkil topgan. Bitta mashǵulotda bitta yoli ikkita raqam bilan tanishtirish mumkin.

Masalan, "1" raqami bilan tanishtirishda tarbiyachi sanoq kartochkasiga bitta óyinchoq qóyadi, ularning oldiga bitta doirali kartochka qóyadi.

2ta bolani chaqirib, biriga 1 marta sakrash, ikkinchisiga 1 marta stolga taqillatishni taklif etadi. Bolalar sanab, hammasi bittadan degan xulosaga keladi. Keyin "1" raqam kórsatib, bu sonni kórsatuvchi shartli belgidir, har bir son óz belgisiga egadir deb tushuntiriladi.

Xulosa qilib aytganda, bolalar boǵchasida va boshlanǵich sinflarda orasida uzviylik shundan iboratki bular bir - birini tóldirib boradi.

Shuningdek, mashǵulotlarda hamma bolalarning faol ishtirok etishlari uchun har xil tarqatma materiallar, kórgazmalar, ya'ni ularni qiziqtira oladigan qurollardan foydalanish maqsadga muvofiq.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Jumayev M.E. , Tadjiyeva Z.G. , Boshlang‘ich sinflarda matematika óqitish metodikasi, T. , " Fan va texnologiya", 2005.

2. Bikboyeva N.U. va boshqalar, Boshlanǵich sinflarda matematika óqitish metodikasi, T. , "Óqituvchi", 1996.

ОИЛАДАГИ МУАММОЛАР ВА ЕЧИМЛАР

Шоҳзод Тоғаймуродов

Самарқанд давлат университети
Психология ва ижтимоий муносабатлар факулътети
3-босқич талабаси.

Бугунги кунда жамиятимиз ва ижтимоий ҳаётимизнинг негизи бўлиб келаётган оилаларда камчиликлар ва келишмовчиликлар ва ҳар хил конфликт вазиятлар юзага келиб туради. Бундай вазиятларда ёши улуғ ҳаётнинг қийинчилик ва синовларига бардош бериб келаётган азиз бобо-бувиларимиз бизларга ўрнак бўла олишни намоён этган "сиймолар" сифатида гавдаланади. Униб ўсиб келаётган ёш авлод ва ёш оилалар нуронийларимиздан ўрнак олишни унутиб қўйишяпти назаримда. Кексаларимизнинг йиллар давомида қандай ота, қандай она бўлиши кераклигини ўтган аср давомида кўрсатиб келишган. Бизнинг ҳозирги кундаги долзарб муаммолардан бири ёшлар ва оилалар ўртасидаги никоҳнинг бузилишидир. Бунга сабаб нима? Нега ёшлар бобо-бувиларимиздек оиланинг туб моҳиятини, илдизини англаб етолгани йўқ? Чунки, асосий сабаб, қизини ёш турмушга берган ота-оналар бўлғуси келинниг оилага тайёрлигини билиб-билмай узатишмоқда. Устига-устак, эндигина келин бўлган ёш қизлар ҳали ҳаёт қанақа эканлигидан хабари йўқ. Оиладаги низоларга келадиган бўлсак, 2021 йил 4 ой давомида 12806 та оилавий ажралиш бўлган.

Ўрганишларга кўра, оилавий ажримларга асосан:

Эр-хотин ўртасидаги келишмовчилик сабаблари -48,4% ни;

Учинчи шахс, қайнона-қайнота ёки қариндошлар аралашуви сабаб содир бўлган ажримлар -17,4% ни;

Ёшларнинг оила қуришга тайёрмаслиги туфайли 11% дан ошиқроқ;

Моддий етишмовчилик, турмуш ўртоғинингишсизлиги ва бошқа иқтисодий қийинчиликлар туфайли -6,3% ;

Бепуштлик -5,3%;

Томонлардан бирининг ичкилик, гиёҳванд модда ёки бошқа зарарли одатларга берилиши сабаб -5,5%;

Ички ва ташқи миграция сабаб ажралишлар -3,5% ни ташкил қилади.

Бундан кўриниб турибдики, асосий сабаб эр-хотин ўртасидаги низо асосида қарийб 49% ажралиш келиб чиққан. Биз биламизки, мамлакатимиз раҳбари ушбу масала бўйича 2020 йил 25-декбарь куни ёшлар форумида "бизнинг энг оғриқли нуқтамиз" дея таъкидлаб ўтганди ва нуроний онахонлар ва нуроний отахонларни огоҳликка чақирганди. Ажралишлар сонини камайтириш учун маҳалла қошида "қайнона ва келин" мактаблари ташкил этилса, келин бўлиш арафасида турган қизларга келинликдан, қайнона бўлиш бўсағасида турган оналаримизга қайноналикдан дарслар ўтилиб, оила муқаддаслиги ҳақидаги кинолар ва видео дарслар қўлланилса, ўйлайманки, оилавий низоларга анчагина барҳам берилиб, ўсиб келаётган ёш авлод вакилларига яхшигина ўрнак бўла олишига шак-шубҳа йўқ. Биз ёшлар, ҳар-биримиз нуронийларимиздан юқоридаги кўникма ва малакаларини ўзлаштирсак , келажакда Ўзбекистон бунда юксак тараққий этган мамлакат сифатида тан олинади.

MAKTABGACHA TA'LIMDA BOLALARNI QIYNAYOTGAN TA'LIMIY MUAMMOLAR VA ULARNING YECHIMI

Umirova Dilshoda
O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti 3-kurs talabasi

“ Maktabgacha ta’lim bir ustun bo’lsa , uning poydevori va sinchi tarbiyachilardir.”

Angliyalik olim Adam Kuper Smes

Hammamizga ma’lumki, maktabgacha ta’lim har birimiz uchun dolzarb mavzu sanaladi, u o’sib kelayotgan yosh – avlodning shakllanishida ildiz vazifasini o’taydi. Bilamizki, bog’cha yoshidagi 3 yoshdan 5 yoshgacha bo’lgan bolalar aksariyat hollarda bog’chaga borishdan bosh tortishadi, negaki ularning atmosferasida ayrim o’zgarishlar sodir bo’ladi, buni tarbiyachilar to’g’ri anglab yondashishsa , ular bolalarning harakatlarini , qobiliyatlarini , to’g’ri baholay olishsagina bolalar o’zlarini erkin his eta boshlashadi, o’zlaridagi hali ochilmagan qirralarini namoyon etishadi. Kimdir bu vaqtda qurish ilmiga qiziqsa, kimdir go’zal raqs shaydosi bo’lar, kimdir rasm , yana kimdir esa boshqa bir iqtidor egasi bo’ladi, ularning dunyosiga kirish , albatta oson emas , buni faqat haqiqiy mutaxassisslar uddasidan chiqishadi . Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev Miromonovich tomonidan 2018-yilda “ Maktabgacha va boshlang’ich ta’limda xorijiy til” sohasiga e’tibor qaratilib , Ozbekiston Davlat Jahon Tillari Universitetida shu yili yangi yo’nalish, ya’ni maktabgacha va boshlang’ich ta’limda xorijiy til yo’nalishi ochildi. Bu ham yurtboshimizning maktabgacha ta’lim yo’nalishiga qaratgan e’tibori namunasidir. Hozirda bog’chalardagi ta’lim jarayoniga to’xtaladigan bo’lsak, ikki tida dars olib borish amalga oshirilmoqda, shunisi haqiqatki bola 5 yoshgacha umri davomida orttiradigan bilimlarini zaxirasini to’playdi, shu sabali ular agar bog’chadagi ta’lim jarayonida ikkita tilni, oilada esa ota-onasi biladiga qo’shimcha xorijiy tilni o’zlashtirish qobiliyatiga ega bo’ladi, bu paytda bolani psixologiyasida ayrim o’zgarishlar sodir bo’lishi bilan birga uning ong faoliyatida ham ba’zi bir yangilanishlar sodir bo’ladi. Ularning ta’lim jarayoniga ovqatlanish tizimi ham ancha ta’sir ko’rsatadi, bog’cha yoshidagi bolalarning ovqatlanish dasturida tuxumning bo’lishi miya faoliyatini jonlanishiga yordam berishi bizga Xitoy, Koreya tajribalaridan ma’lumdir. Shu sababli ularning ovqatlanish dasturiga ayrim C, D vitaminlariga boy mevalar kiritildi. Bolaning bog’chaga qiziqishini orttirish maqsadida yurtimizning istalgan nuqtasidagi maskanlarida bunday shart-sharoitlarni yaratishga e’tibor qaratilmoqda, yetarli darajadagi ongni rivojlantiruvchi mashqlar bilan qurollantirilgan o’quv dasturlari, bolani chaqqonlikka , tez harakat qilishga da’vat etuvchi o’yinchoqlar, har xil aqliy o’yinlar shular jumlasidandir. Agar biz bolani ta’lim jarayonida qiynayotgan muammolar ro’yxatini tuzadigan bo’lsak ular quyidagi yetti qirradan iboratdir,

So’zlarni tallafuzida qiynalish;

Yangi lug’atni eslab qolish;

Xorijiy tilni o’z tili bilan chalkashtirib qo’yish;

Alifbodagi harflarni talaffuzidagi ayrim chalkashliklar , masalan a ni ingliz tilidagi [ei] deb talaffuz qilish;

O’yinqaroqlikdan birdan ta’lim jarayonidagi vazifalarning tugal jarayoniga o’tish;

Psixik jihatdan oila sog’inchi va yangi muhidagi do’stlarning turlicha munosabati;

Hali o’z tilini ham mukammal bilmaslik;

Endi biz bu qirralarni sayqallash yo'llariga o'tadigan bo'lsak , avvalambor shuni ta'kidlash joiz " Har bir muammo – o'z yechimining qurboni, har bir harakat – maqsadning debochasi." (Smis Karlson 1344-1400) fikrlari buning yaqqol dalilidir. Yechimlarni yeti halqa deydigan bo'lsak , ular quyidagilarni tashkil qiladi:

So'zlarni asl variantini qayta- qayta ularga eshittirish va jo'r bo'lishga undash;

Yangi lug'atni darsning so'ngiga qadar ayrim qiziqarli metodlar, masalan skelet metodi , ya'ni ularni zinama-zina qaytarish va o'yinda qo'llash;

Dars davomida bolaga faqat xorijiy tilda darsni tushntirish;

Alifbodagi harflarni har birini alohida bo'limlarga bo'lib o'rgatish va bu jarayonda ona tilidagi harflarni aralashtirmaslik;

O'yinqaroqlik uchun ham vaqt ajaratib , bolani qiziqtirish va topishmoqli ertak deganlaridek, dars o'yini yoki o'yinli darsni tashkil qilish;

Iloji boricha bolani zeriktirmaslik, oiladagi munosabatga yaqin muomalada bo'lishlik;

Hali o'z tilini ham bilmaydigan bolalarni ajib dunyosiga musiqali, videoli , qiziqarli topshiriqlarga boy darsni olib borib , ona tilini ahamiyatini anglashga o'rgatish;

Yuqoridagi yechimlarni amaliyotda qo'llasak, biz haqiqiy o'zimiz kutgandan ziyoda marralarni zabt etib , gullab- yashnagan Vatanimizga haqiqiy mustahkam poydevorlarni yaratib bera olamiz.

Mening o'z fikrim shuki, ota-onalar bog'chaga faqat farzandiga ish vaqtida qarab turuvchi enaga emas, balki kelajakni tarbiyalovchi ilm maskani shaklidagi dunyoqarashini shakllantirishga ko'mak maktabgacha ta'lim faxriylarini eng katta maqsadi bo'lmog'i ham farz ham qarzdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. " Bola psixologiyasi nazariyasi" Abdulla Omonov 2001 .; Toshkent 211-bet " Sharq " nashriyoti
2. " Yangi avlod pedagogikasi" Adham Qayumov 1997.; Toshkent
3. 111- bet " Cho'lpon" nashriyoti
4. "Bolalarning ajib dunosi" Obid Samadov 1996.; Toshkent
5. 25-bet " Sharq" nashriyoti
6. " Har xil yoshdagi bolalarning dunyoqarashidagi chalkashlikning 8 sinoati" 344-bet " Sharq " nashriyoti

THEORY AND METHODOLOGY OF SPEECH GROWTH

Almatova Surayyo Odilboevna[1], Farangiz Khudoyorova[2]
[1]4th year student of Samarkand State University
[2]3rd year student of Samarkand State Institute of Foreign Languages
(xudoyorova0208@gmail.com)

Annotation: This article discusses the methods of speech development in children, the importance of attention to the development of speech in children at an early age, speech development techniques, language development methods and its main task, content, aspects.

Keywords: speech, methodology, theory, task, methodical theory, child speech, intellect, thought.

Introduction

Speech development methodology is the study of the laws of pedagogical activity aimed at the development of speech in preschool children. The ability of an early childhood and preschool educator to teach children their mother tongue is an important indicator of his or her professional training. All the mental abilities that a child is endowed with by nature are revealed and developed through the acquisition of the mother tongue, especially by learning it at a pre-school age.

The extent to which children inherit the spiritual wealth of the people passed down from generation to generation in their mother tongue, the ability of pupils to master the scientific achievements of their time in the future, their devotion to the advanced poetic and aesthetic ideals of humanity their ability to be full-fledged builders of society depends on the educator.

In order to teach children their mother tongue, the future educator must thoroughly study the theory of speech development methods and master the methods known in science in this field, understand the laws of the child's mother tongue.

Methods of teaching the mother tongue is a branch of pedagogical science. It includes methods of speech development in kindergarten and methods of teaching Uzbek (Russian) in primary and secondary schools. Each has its own purpose and content. Speech development methodology is the study of the laws of pedagogical activity aimed at the development of speech in preschool children.

Literature review

The main task of the methodology is to develop the most effective tools, methods and techniques of speech development on a scientific and psychological basis, and to equip kindergarten teachers with them to successfully develop the necessary speaking skills in children.

The main purpose of the method of speech development is to form in children the skills of oral communication, his communication skills with others. The methodology of speech development allows you to find answers to the following key questions: what to teach (what speech skills to develop in children), how to teach (under what conditions should be used in the formation of children's speech, what methods and techniques to use), why now necessary (what methods of speech development are based on the data of theory and practice).

The theory of speech development methodology reflects the objective features of teaching children their native language, summarizes all the positive results in the field of speech development methodology, created and currently in the Republic of Uzbekistan and abroad.

The theory of speech development methodology is developing along with methodological practice. The viability of some methodological rules is being tested in practice, and the practice itself poses important issues to science that have not yet been resolved.

Research Methodology

An educator who does not know the methodological theory blindly educates children only on the basis of his own assumptions or by copying the experiences of others. He misses a lot because he doesn't know the colorful methods and techniques. Speech development techniques are inextricably linked to other special methods in preschool education, as speech is one of the most important tools for the full development of a child's personality. Understanding the speech of others and the child's own active speech is necessary in any pedagogical process. Speech accompanies the child's whole activity.

It is also important to pay attention to the development of the child's speech in the early stages, because during this period the child's brain grows rapidly and its functions are formed. Physiologists know that the functions of the central nervous system can be easily exercised during their natural formation. Without exercise, the development of these tasks slows down and may even stop altogether.

"Such a' decisive 'period of speech development is the first three years of a child's life: by this time the anatomical maturation of the speech areas of the brain is largely complete, the child learns the basic grammatical forms of the mother tongue, forming a large vocabulary. If the child's speech is not given enough attention in the first three years, he or she will have to work hard to make up for it in the future. **"[1]**

The methodology of speech development, like any other pedagogical discipline, is one of the social sciences. The teachings of language and thought are its methodological basis.

Analysis and results

Like language, the thinking that emerges and develops during a person's co-operation is a reflection of the being that surrounds him. Language is inextricably linked to thinking because of the need for people to be productive, to exchange ideas, and to work together. Although language and thought cannot exist without each other, they do not belong to the same phenomenon.

Thinking is the opposite of an objective being, and language is a way of expressing, reinforcing an idea, and conveying it to others. Words and concepts are dialectically related.

The principle of the interdependence of thinking with language is crucial for the development of a system of teaching children their mother tongue and for substantiating the demand for the interdependence of education and upbringing.

Intelligence, that is, the ability to perceive the external world through memory, imagination, imagination, thinking, and speech, are important features that distinguish man from animals. And both intellect and speech appear in a person in early childhood, and he develops rapidly in adolescence and youth not only because his body is developing, but also if this person has mastered speech.

If the adults around the child teach him to speak correctly from the cradle, then such a child develops intellectually normally: he develops the ability to imagine, and then to think and

imagine; this ability develops at each age stage. Simultaneously with the development of the child's intellect, his emotional-volitional sphere also improves.

The methodology of speech development is based on the laws and categories of dialectics, which reflect the general forms, aspects and interdependence of any development.

Language is a historical and changing phenomenon. Every people, nation, ethnic group and people has its own language. The language of each nation reflects the process of historical development of this society, its living conditions, changes and innovations in social life, new discoveries and achievements in social and labor activities. Each language has its main components - vocabulary, sound system (phonetics) and grammatical structure (grammar).

Vocabulary seems to contain a variety of knowledge about the world around us, about a person's mental life. The main thing in a word is its content and semantic structure. Vocabulary is the building block of language, its content aspect. The more developed the language, the richer its vocabulary. From the large number of words in each language, it is possible to distinguish a certain group of key words that make up the main vocabulary of the language. The vocabulary of a language is a very stable, centuries-old part of the lexicon that serves as the basis for all or almost all new words and phrases.

The sound system is closely related to vocabulary and grammar. With the help of loud speech, a person communicates with other people and expresses his thoughts and feelings. The phonetics of one language is usually not the same as the phonetics of another language, that is, the sound of speech seems to distance one language from another. The rules of pronunciation within a language are the same (dialects are bigger than literary language, they are different from it).

The grammatical structure of a language is the generality of the laws and rules governing the change of words and phrases in a sentence. With the help of grammar, the words in a sentence are placed and combined with each other. Words become a means of communication only through words. Any word, whether it is in the native language or in a foreign language, does not have a definite meaning. Therefore, mastering the grammatical structure of a language is very important in learning it. Modern standards of orthoepy, grammar and vocabulary should be taken into account when teaching children.

The methodology of speech development is based on the basic principles of psycholinguistics. His basic principle that "language serves as a means of communication in all spheres of human activity" is programmatic in the methodology of speech development. Therefore, the methodology of speech development is aimed at equipping the educator with knowledge and skills related to the development of children's speech as a means of communication.

The basis of the language is the lexicon, sound system and grammatical structure of the native language. The Kindergarten Speech Development Program is based on the achievements in linguistics and aims to enrich children's vocabulary, develop the phonetic aspects and grammatical structure of the native language. In the formation of various speech skills of children, they are taught their native language, Uzbek, that is, they have a

unique Uzbek lexicon, specific phonetics of the Uzbek language and grammar of the Uzbek language. properties.

In order to acquire professional skills in teaching children their mother tongue, the educator must thoroughly study the theory of speech development methods, master the scientific methods of this development and know the laws of speech development of the child.

Conclusion / Recommendations

In short, the methodology of speech development is a pedagogical discipline that studies the laws of pedagogical activity aimed at the formation of speech in preschool children in kindergarten. The main task of the methodology is to develop the most effective tools, methods and techniques for the development of speech on a scientific and pedagogical basis, with which to equip kindergarten teachers. The main purpose of the method is to develop children's oral skills and communication skills with others. Speech development methodology answers the following questions: what to teach (what speech skills should be developed in children), how to teach (what methods and techniques should be used in the formation of children's speech, under what conditions they should be used), why now it is necessary to teach exactly this (what methods of theory and practice are the proposed methods based on).

REFERENCES

1. [1] Кольцова М.М. Ребёнок учиться говорить. М., 1973, 5-бет.
2. Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi. T., «SHarq», 1997y.
3. Qodirova F.R., Qodirova R.M. Bolalar nutqini rivojlantirish nazariyasi va metodikasi. T., 2006.
4. Koltsova M.M. Dvigatelnaya aktivnost i razvitie funktsiy mozga rebenka. L., 1975.
5. Karpova S.N. Osoznanie slovesnogo sostava rechi detmi-doshkolnikami. M., 1968
6. Negnevitskaya ye.I., SHaxnorovich A.M. YAzык i deti. M., «Nauka», 1985.
7. Nutqni rivojlantirish nazariyasi va metodikasi kursiga oid namunaviy dastur. R.M.Kodirova, T., 2000.
8. Nikolskaya A.V. Obuchenie detey russkoy razgovornoy rechi. T., 1961.
9. Общение i rech: razvitie rechi u detey v общение so vzroslыmi (pod redaktsiey M. I.Lisinoy). M., «Pedagogika», 1985.
10. Razvitie rechi detey doshkolnogo vozrasta (F.A.Soxina tahriri ostida). M., «Prosveщenie», 1976.
11. Tixeeva ye.I. Razvitie rechi detey. M., «Prosveщenie», 1972.
12. Qodirova F.R. Maktabgacha yoshdagi bolalarni chet tiliga o'rgatishning lingvodidaktik muammolari. J., «Pedagogik ta'lim», 2002, №2.
13. Kodirova R.M. Maktabgacha yoshdagi bolalarda dialogik nutqni rivojlantirishning psixologik omillari. Sarioђoch, 1998.
14. Kodirova F.R. Maktabgacha yoshdagi rusiyzabon bolalarni o'zbekcha so'zlashishga o'rgatish. T., «O'kituvchi», 1997.
15. Kodirova F.R. Maktabgacha yoshdagi bolalarni chet tiliga o'rgatishning lingvodidaktik

RASM CHIZISH UCHUN ESKIZ YARATISH.

Olimjonova Maftuna
NamDU magistranti

Anotatsiya: Ushbu maqolada rasm chizish uchun eskiz yaratishning muhim ekanligi va shu bilan birgalikda qiziqarli va mazmunli kompozitsiya yaratishda eskizning roli qanday ekanligi ochib berilgan.

Kalit so'zlar: eskiz, kompozitsiya, ritm, kompozitsion muvozanat, uyg'unlik, syujet.

Talabalarga rasm chizishni o'rgatishda avvalo "rasm chizishni qayerdan boshlash kerak?" va "qanday qilib uyg'un kompozitsiyani yaratish kerak?" kabi savollarga javob berish juda muhimdir.

Siz qachondir rasmning eskizini yaratganmisiz? Bu naturadan rasm chizish degani emas, balki o'zingizning tasavvuringizga ko'ra o'zingizning syujetingiz, o'z kompozitsiyangizni o'ylab topishingiz demakdir.

Agar eskiz yaratgan bo'lsangiz siz shuni bilasizki, biz rasm yaratganimizda ikkita qiyinchilikka duch kelamiz:

Birinchisi, nima chizish kerak? Tomoshabinga o'z fikringizni qanday tushuntirish kerak?

Ikkinchisi, hamma narsa uyg'un bo'lgan kompozitsiyani qanday yaratish kerak? "Chiroyli" rasmni qanday chizish mumkin?

Har qanday rassom jiddiy rasm chizishdan oldin uning eskizini yaratadi. Bu eskizda u rasmning syujeti, narsalarning o'lchami va nisbati, qahramonlarning joylashuvi, yorug'lik, asosiy va ikkilamchi nima bo'lishi haqida o'ylaydi va eng muhimi, tomoshabin ko'zi qanday bo'ladi? U nimani ko'radi? Hayolan rasm atrofida harakatlaning.

Rasm yaratish - bu uzoq davom etadigan jarayon, unda eskiz o'z vaqtida bajarilishi muhim!

Agar siz eskizlar qidirishdan tayyor rasm yaratish bosqichini o'tkazib yuborsangiz va darhol katta tuvalga (varaqqa) biror narsa chizishga harakat qilsangiz, demak, hafsalangiz pir bo'ladi. Rasm chizish texnikasi qanchalik zo'r bo'lmasin, siz yaratgan asaringiz stereotip, yoki umuman uyg'un bo'lmagan bo'lib chiqishi mumkin.

Qanday qilib ajoyib rasm yaratish mumkin?

Siz uyg'unlikni tasvirlay olasizmi? Bu ixtiro qilingan tushuncha emasmi? Axir, boshqa birovga chiroyli bo'lgan narsa chiroyli, zerikarli, befarq, xunuk bo'lmasligi mumkin.

Uyg'unlikni qanday o'lchash mumkin?

Jahon san'ati tarixi shuni aytish mumkinki. Barkamol asar yaratishga imkon beradigan ma'lum qonunlar, qoidalar va tamoyillar mavjud. Ular kompozitsiya deb nomlangan fanda tasvirlangan.

Rasmdagi uyg'unlikka nima javob beradi?

Menimcha, bu kamida to'rtta asosiy element:

1. RASMLARNING BARCHA ELMENTLARINING SIZNING FIKRINGIZGA MUVOFIQLIGI.

Bu shuni anglatadiki, siz rasmda nima qilsangiz ham: qahramonlarning tasvirlari, ularning imo -ishoralari va yuz ifodalari, ular orasidagi munosabatlar, rasmning tonalligi va rang sxemasi, individual tafsilotlar - bularning barchasi tasvirni ochish uchun ishlashi

kerak. Rasmning g'oyasi bo'lishi kerak. Unda tasodifan ya'ni "begona" hech narsa bo'lmasligi kerak.

2. BALANS

Rasmdagi hamma narsa kompozitsion muvozanatda bo'lishi kerak.

Agar rasm assimetrik bo'lsa, biz ba'zi elementlar bilan muvozanatni tiklashimiz kerak, shunda butun rasm muvozanatli ko'rinadi va ichki nomutanosiblikni keltirib chiqarmaydi.

3. RANGLI UYG'UNLIK

Rasmda mavjud ranglar bir -biriga mos bo'lishi va rasm g'oyasiga mos kelishi kerak.

4. BEKORLIK

Oddiy tilda rasmning yaxlitligi kontseptsiyasini "na ayir, na qo'sh ..." deb ifodalash mumkin.

Rasmda parchalanish bo'lmasligi kerak, ikkilamchi elementlar asosiylariga bo'ysunishi va idrokning umumiy g'oyasi va ravshanligi uchun ishlashi kerak.

Ehtimol, bu tushuntirish uchun eng qiyin tushuncha. Shuning uchun men uni kengaytiraman.

Butun rasmni nima tashkil qiladi?

Men quyidagi komponentlarni aniqladim:

1. Ritm- elementlarning takrorlanishi, rangli dog'lar, chiziqlar, harakatlar. Ritm, rasmning har qanday hajmida, tuzilish tamoyili sifatida bo'lishi kerak.

2.Kompozitsiya markazi- bu tomoshabinning nigohi tez -tez qaytadigan diqqat markazidir va aynan shu joyda rassom fikrni to'g'ridan -to'g'ri ifoda etadigan semantik markazni joylashtiradi. Butunlikni yaratish uchun kompozitsion markaz ustunlik qilishi va boshqa barcha elementlar unga bo'ysunishi juda muhimdir.

3. Rasmdagi ko'zlarning harakati (plastika)-rassom tomoshabin nigohini boshqara oladi, uni kerakli traektoriya bo'ylab, rasmning bir elementidan ikkinchisiga o'tkazishga majbur qiladi. Ko'z harakatining bu traektori tomoshabinga tasvirni aniq va to'liq idrok etish, uning g'oyasini "o'qish" imkonini beradi.

Kompozitsiyani o'rganish bir zumlik jarayon emas. Bu nazariyani bilishni ham, rasm yaratish bo'yicha mustaqil amaliyotni ham talab qiladi.

Bir qator taniqli rassomlar ijodini taxlil qilish va kuzatish va taqlid qilish bir so'z bilan aytganda ularning ijodini o'rganish orqali ham biz o'zimizda asar yaratish ko'nikmasini shakllantirishimiz mumkin.

O'zbekiston xalq rassomi, professor, Badiiy akademiyaning faxriy akademigi Malik Nabiyev ijodiga nazar tashlasak, bu inson ko'proq nafis san'atning tarixiy janrida mo'yqalam tebratayotgan rassomlardanligini ko'ramiz. Yoshligidan tarixiy mavzularga qiziqqan rassom o'qiganlarini suratlarda aks ettirishga harakat qiladi. Uning

«Spitamen qo'zg'oloni», «Muqanna qo'zg'oloni», «Hosilning yo'q qilinishi», «Jizzaxdagi 1916-yilgi qo'zg'olon» deb nomlangan suratlari shular jumlasidandir. «Spitamen qo'zg'oloni» suratida xalqning eramizdan oldingi IV asrda yunon bosqinchilariga qarshi olib borgan vatanparvarlik harakati aks ettirilgan. Rassom ozodlik uchun bosgan xalq qo'zg'olonlari mohiyatini ochib beradi. Bu borada, rangtasvirchi rassom M. Nabiyev avloddan-avlodga hikoya qilinib kelinayotgan tarixiy voqealarni astoydil o'rganib, bir qator eskizlar yaratadi va qator izlanishlrdan so'ng ularni jonli ranglarda tasvirlashga muvaffaq bo'lgan. Ana shunday asarlardan birida Iskandar Zulqarnaynga qarshi jang qilgan so'g'diylar qahramoni Spitamen

aks etgan. Asar o'zining uslubi, kompozitsion tuzilishi jihatidan boshqa tarixiy asarlardan ajralib turadi. Unda ishlatilgan qizil, sariq, yashil, koʻk boʻyoqlar gammasi rassomga asarning mazmunini, uning gʻoyasini ochishga yordam bergan. Qoʻzgʻolon mavzusida yaratgan manzaralarida xalqning gʻalabaga, ozodlikka bo'lgan intilishlarini obrazli tarzda aks ettirishga harakat qilgan.

Tasviriy san'atda tarixiy shaxslar obrazini yaratish borasida rassom Malik Nabiyevning, ayniqsa, sohibqiron Amir Temur obrazi diqqatga sazovordir.

Bu haqda musavvir shunday hikoya qiladi: «M. Gerasimov muzey binosida jahongirning bosh suyagi asosida haykal portret ishlashni boshlab yuboradi. Men bu jarayonni oʻz ko'zim bilan koʻrganman. Oʻsha 1941- yildan buyon ulugʻ sarkarda siymosini yaratish niyati meni bir daqiqa ham tark etgani yoʻq». Ellik yildan ortiq vaqt ichida Amir Temur obrazini har tomonlama oʻrganish uchun olib borgan tadqiqotlari, izlanishlari haqida quyidagilarni soʻzlab beradi: «Shu davr ichida Amir Temur haqida koʻplab asarlar bilan tanishdim. Mavjud miniatyuralarni, qayerda bo'lmasin, imkoniyat darajasida qidirib topdim. Men Hindistonning Kalkutta, Bombay shaharlaridagi muzeylarida, Eronning Tehron, Isfaxon, Turkiyaning Istambul, Koʻnyo, Izmir va boshqa shaharlarida, Angliyaning «Britaniya» muzeyida, Fransiya, Ispaniya kabi mamlakatlar muzeylarida saqlanayotgan miniaturalarning asl nusxalarini koʻrishga muvaffaq bo'ldim . Ularda Amir Temur turlicha tasvirlangan. Hindistonning Bobur

miniatura maktabi, Behzod (Hirot) miniatura maktabi vakillari chizgan Amir Temur qiyofasi bir-biridan tubdan farq qiladi. Istambul muzeyidan joy olgan Temur portreti ham butunlay boshqacha...

Xullas, Amir Temur siymosini yaratish uchun bir emas, bir necha miniatyura maktabini oʻrganib chiqdim». Haqiqatan ham rassom buportret asarini yaratish borasida astoydil izlanishlar olib borgan, yutuqlariga yuksak mahorati, moʻyqalamining kuchi tufayli erishgan.

San'at ixlosmandlari e'tiborini oʻziga jalb qilgan Amir Temur portretida sohibqiron sarkarda qiyofasida gavdalantirilgan.[1]

Bundan ko'rinib turibdiki asrlar davomida o'z qadr qimmatini yo'qotmaydigan asarlar ko'p izlanishlarni va eskizlarni talab qiladi.

Xulosa qilib aytganda talabalarga asar kompozitsiyasini yaratishda avvalo eskiz chizish ko'nikmasini shakllantirishimiz kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. S.F.Abdirasilov. Tasviriy san'at oʻqitish metodikasi. - T.: «Fan va texnologiya», 2012.
2. Онлайн школа рисования

OMISSION IN TRANSLATION

RAKHIMOVA CHAROSKHON ODILJONOVNA
Student of UZBEKISTAN STATE UNIVERSITY OF WORLD LANGUAGES.
Email: chrahimova1990@mail.ru
+99894 555 44 05

Annotation: The demand of translation has been growing day by day due to rapid development taking place around the world. Due to the emands of business documentation on account of the industrial revolution that began in the mid-18th century, some translation specialties have become formalized, with dedicated schools and professional associations (Wilson 2009).

Generally, we came across only two disciplines of translation in the past, i.e., linguistics and comparative literature and this involved mainly comprehension and criticism of the original text and its translation.

Translation is the communication of the meaning of a source-language text by means of an equivalent target-language text (Cohen 1986: 12). Translation is producing the same meaning or message in the target language text as intended by the original author and is the sole main objective of a translator. Today, it is considered as equivalence relation between the source and target texts and also as the most salient feature of a quality translation.

Key words: omission, translation,communication, key words, linguistis, relevance, socio cultural perspective, translation techniques and strategies.

Omission, probably a universal feature of languages, has been fully nalyzed and discussed in the linguistic context. Nevertheless, to date, omission has been an arguable term in the context of translation in spite of the fact that omission frequently occurs in the translational discourse. From the translational perspective, Nicholas von Wyle demanded a total concordance, a matching of word to word, asserting that even errors must be transcribed and translated as they are an integral part of the original (von Wyle, 15th century, cited in Steiner, 2001).

Translation is used as a generic term and the author keeps his/ her study to written form to process the product only because professionally, the term translation is confined to the written, and the term interpretation to the spoken (Newmark 1991: 35). The written form deals with translating the process (to translate; the activity rather than the tangible object), a translation: the product of the process of translating (e.g., the translated text), and translation: the abstract concept which encompasses both the process of translating and the product of that process (Bell 1991: 13).

A rational use of Addition, Omission and Deletion (AOD), will definitely cater to many problems of a translator and obviously lure the receiver's attention to the specific source – target context by making addition of only relevant information, the omission will conceal, and deletion will remove superfluous contents in the SL texts.

Once upon a time, the questions that were always being asked were “How can translation be taught?” and “How can translation be studied?” Those who regarded themselves as translators were often contemptuous of any attempts to teach translation, whilst those who claimed to teach often did not translate, and so had to resort to the old evaluative method of setting one translation alongside another and examining both in a

formalist vacuum. Now, the questions have changed. The object of study has been redefined; what is studied is the text embedded in its network of both source and target cultural signs and in this way translation.

What is omission in translation?

Omission, an undeniable occurrence in translational discourse, has long been approached from the linguistic perspective. This study, nevertheless, aims to elaborate the use of omission in translation from the socio-cultural perspective due to the fact that translation is more a bi-cultural activity than a bilingual one. It is, thus, demonstrated and confirmed that the use of omission, as anessential means of adjustment in translation, is fully justified provided that the socio-cultural constraints are fully taken into consideration. Omission, probably a universal feature of languages, has been fully analyzed and discussed in the linguistic context. Nevertheless, to date, omission has been an arguable term in the context of translation in spite of the fact that omission frequently occurs in the translational discourse. From the translational perspective, Nicholas von Besides, omission and implicitation are handled as synonyms by Englund Dimitrova, who uses such terms as "addition-explicitation" and "omission-implicitation" (Dimitrova, 1993, cited in Baker, 2004). This shows that omission is in part academically described as a practical strategy in spite of the fact that it is always discussed following addition or implicitation. As a common phenomenon in the context of translation, omission should be put under scientific scrutiny, and suchan attempt is possible and necessary.

With regard to the use and function of omission in translation practice, some scholars have their particular points of view. Baker (2000) points out explicitly that translation by omission is one of the strategies which practising professional translators can resort toin case of non-equivalence problems atand above the word level. Following Baker's point of view on the use of omission, Leonardi (2007) also accepts that omission as one of the translation strategies. At times, the translator may decide to omit some words because they are not essential to the understanding of the text. Bastin (1996, cited in Baker, 2004) defines omission, which refers to the elimination or reduction of part of the text, as one of the modes of adaptation. Dimitriu (2006) has, in a sense, analyzed and discussed omission in an integral fashion from the translational perspective, suggesting a relatively comprehensive typology of omissions in terms of the multiple purposes for using the omission strategy in translation practice.

It is worthy of note that there are still some inadequate aspects with the previous studies. First of all, the entry of omission as a term in translation dictionaries needs to be further confirmed. Just as Dimitriu puts (2006) it, many recent dictionaries of Translation Studies do not have any particular entry for the term "omission", or (at least) for some of its partial synonyms, "implicitation", "subtraction", "economy", "condensation", or "deletion". In addition, omission may occasionally be referred to in the form of its partial synonyms. In other words, under various circumstances, translation scholars may use other synonymous terms in describing the feature of omission, making translators even more confused. This, in a sense, reveals that omission may possibly take its form in other synonyms in spite of the fact that they are altogether minimized terms in translation textbooks and dictionaries.

The relevance of omission in translations.

Language has no boundaries and, with globalization resulting in the mingling of international economic and cultural systems of different countries making the entire world 'a global village', the notion only gets further. This has obviously provided a common ground and opportunities to the people of different nationalities, cultures, religions, dialects and languages to communicate effectively to attain their business objectives. Translation bridges the language gap by comprehending, analysing, reformulating, and retextualizing the source language texts to attain grammatical, syntactic, and sociocultural equivalence.

The translator strives hard to present the same or equivalent ideas of the source texts into the target texts in a simple, brief, concise and correct form with 'faithfulness' to target culture as Tourny (1980: 137) rightly resolve, that not the translators were different to the textual relations within the ST, but that their main goal was to achieve acceptable translations in the target culture. There are cases where omission is required to avoid redundancy and awkwardness (Nida 1964: 228) and this strategy is particularly applied if the source language tends be a redundant language.

Omissions mean dropping of word/s that usually takes place when there is no equivalent word/s in the target culture. Ivacovoni (2009) mentioned that omission meant dropping a word or words from the SLT while doing translation. This procedure can be the outcome of the cultural clashes that exist between the SL and the TL and it often occurs while translating from English into Arabic texts. In fact, it is subtitling translations where omission reaches its peak. The translator omits words that do not have equivalents in the TT, or that may be ambiguous or pose interpretation problems to the receptor. Translators often neglect this concept of omission in vital translations apprehending that it may cost and lack an effective communication than its utility to the TL. The vitality of the term 'Omission' has been well supported by Dimitrio (2004 163) who believes that this concept has often been neglected in translation studies. He states: Whereas it has been amply demonstrated that many translators, at least between Indo-European languages, exceed their sources in length, comparatively fewer studies have approached instances in which, for various reasons, translator have not translated, 'omitted' something from the source-text in their translation. Many recent dictionaries of translation studies do not have any particular entry for term 'omission', or (at least) for some of its partial synonyms, 'implication', 'subtraction', 'economy', 'condensation', or 'deletion'.

A socio cultural perspective into the use of omission translation.

The present study focuses on analyzing the use of omission in the translational discourse from a socio-cultural perspective. The discussion on the rationale and constraints of using omission is highly pertinent to varied contexts in which omission occurs. This study makes use of a causal model which allows us to identify various causes of using omission and the corresponding effects. Nevertheless, we should also be clear that "we can never arrive at all the causes or effects of something as complex as translation" (Williams & Chesterman, 2004). It is for this reason that those who are involved in the discipline of Translation Studies have to do their research by continuously questioning and answering. In this study, the basic research questions are as follows.

1. Why is omission justified as an essential means of adjustment in the context of translation?

2. In what ways are the socio-cultural constraints related to the use of omission?

3. What can be implied from the socio-cultural perspective for the use of omission in translation practice?

With these basic questions in mind, we are going to address them respectively from the socio-cultural perspective. The study adopts an analytical and inductive approach, aiming atjustifying the use of omission in the context of translation by describing some examplescollected out of diverse and reliable sources. The objective is to substantiate the feasibility and applicability of using omission in translation practice. Besides, the conclusion to be arrived at will lend some methodological support to systematic studies on such pertinent issues as amplification, repetition and the like.

At the same time, it should be added as a footnote here that some facts need to be clarified in advance. First, admittedly, the study is more a global inquiry than an exhaustive survey of all possible socio-cultural constraints on the use of omission. Second, the object of the study isthe proper use of omission by translators, excluding those cases of inappropriate or artificial use of omission. Third, the examples used in this study are not confined in text types or genres, and therefore some generalizations can be made. Last but not least, the classification of the constraints and illustrating examples might overlap, only to highlight the most distinctive feature in point.

Translation is more a bi-cultural activity than merely a bilingual one. According to Nida (2001), for truly successful translating, bi-culturalism is even more important than bilingualism, since words only have meanings in terms of the cultures in which they function. Thus cultural approach to translation, known as cultural translation, regards “translation as a process which occurs between cultures rather than simply between languages” (Shuttleworth & Cowie, 2004).Given the socio-cultural context in a broader sense, we want to present two points here by modifying the relevant claims. First of all, cultural translation may not, in a strict sense, render a linguistically faithful TLT, but it helps to promote better accessibility and acceptability in the target culture. Besides, cultural translation involves not only additions, but it also incorporates some other strategies including omission.

The main parts and problems of omission in translation.

Omission has a multifaceted nature with regards to literary translation. It functions as a cohesive device represented in ellipsis, as a literary device, and as a translation strategy. Ellipsis, as both a cohesive device and a literary device in a text, poses a challenge for the literary translator who is to render faithfully the author’s style and the identity of the text. On the other hand, literary translators may resort to omission as a translation strategy to overcome specific translation problems. This paper aims at investigating this multifaceted nature of omission and foregrounding its role as both a problem and a solution in literary translation. The corpus of the study is taken from Hemingway’s Hills Like White Elephants and Joyce’s The Sisters which are known with their frequent use of ellipsis.

Accordingly, omission in the socio-cultural context can be roughly classified into three types – implied, presupposed and surplus. The criterion for such a classification is in terms of the features of the omitted parts.

The first two types refer to the situation in which the omitted parts can be retrieved from the contexts. The last type refers to omission of surplus information without the distortion of meanings for the TLT audiences.

In view of this, the discussion presented in this paper intends to foster a better understanding in terms of adopting the principles of addition, omission and deletion (AOD) in translation process. It is expected that this paper would provide a greater insight into these concepts in translation that could further pave the ways for more exploration and research studies on these concepts in future.

Translation techniques and strategies.

Linguistic omission is considered an important phenomenon in all languages. Exceptions can only be found if there is a language that expresses all aspects of meaning and thoughts completely in communication, which seems impossible and unrealistic. In fact, omitted words or expressions are as vital as the unomitted ones; ellipsis as a type of omission is a cohesive device in a language. Omission is also used as a literary device in literature; therefore, it constitutes a problem in translation as being both a cohesive device and a literary device. On other hand, translators may use omission as a translation strategy to avoid misunderstanding on the target reader's side. That is why this study focuses on the multifaceted nature of omission.

People, naturally, choose to express what they want to say in an

economic way to communicate rapidly and efficiently. Therefore, omission is a common and necessary linguistic phenomenon. Obviously, the main aim behind omission is rhetorical: avoiding redundancy and making the information become clear and concise. Omission as represented by ellipsis generates a cohesive textual relation which invites the speaker to interpret and recover some unexpressed meaning (Halliday & Hasan, 1976; Halliday, 2004). Quirk et al. (1985) state that "such preferences for reduction is not merely a preference for economy; it can also contribute to clarity, by reducing items which are shared as given information, so that will be focused on fresh materials or new information" (p. 860).

Omission is particularly challenging for the literary translators as they have to face the double challenge of both rendering the content and form.

On the other hand, omission may be a solution to a translation problem. As a translation strategy, it can be defined as "a strategy by means of which professional translators delete words, phrases, sentences, sometimes even more consistent parts of the source texts in order to adjust– linguistically, pragmatically, culturally, or ideologically–the translated text for their target audiences" (Dimitriu, 2004, p. 165).

Omission is not a common translation strategy as it is traditionally identified with the translator's failure to translate some information or effect in the ST (Tso, 2010). Delisle et al. (1999) define omission as "a translation error where the translator fails to render a necessary element of information from the source text in the target text" (p. 165). It is easily associated with negative connotations as it prevents telling the whole story of the ST, breaking the fundamental translation principle of "faithfulness". However, practically it functions as a translation strategy that can be used to present information in a more concise manner (Chesterman, 1997) or to deal with non-equivalence problems at word level and above (Baker, 2000).

The use of omission can be a necessity in translating specific types of texts such as subtitles, where limitations of duration and space can be found (Warachananan & Roongrattanakool, 2015), or to avoid using vulgar words which do not have equivalents in the TT or which may not be accepted by the receptor. Arab translators, for instance, omit taboos when translating English movies into Arabic taking into consideration Arab receptors who might not tolerate their use. Omission may sometimes be a necessary translational strategy for preserving or reproducing the semantic and stylistic features of the ST (Hawamdeh, 2014; Kabara, 2015).

The omission strategy corresponds to Aixelá's (1996) "Deletion" strategy, in which the culture-specific item disappears in the TT. The translator may consider the culturally specific item not vital for the comprehension of the target reader. Aixelá (1996) argues that this strategy may be preferred by translators if they "consider the [culturespecific item] CSI unacceptable on ideological or stylistic grounds, or they think that it is not relevant enough for the effort of comprehension required of their readers, or that it is too obscure" (p. 64). Omission in literary translation can be of two types: omission of meaning and form and omission of form only. The first type is more critical, and it applies to the omission of a part of the text. There seem to be two possible reasons for omission of such a large extent. The translators, personally, might have considered that the content of the passage contains offensive uses of language for the target readers, or the omission might be the result of interference by the publishing houses to the translation process. The Following section sheds more light on the studies concerned with this area of research.

Because of its role as a translation barrier, translation scholars studied the translation of ellipsis (omission) in relation to various fields such as automatic or machine translation (Mutal, et al., 2020) or different types of texts such as subtitling (Izwaini & Al-Omar 2019; Warachananan & Roongrattanakool, 2015). Other studies concerned with the translation of omission between Arabic and English (such as Abd-Rahman, Yeob & Abdul-Rahman 2015; Abdulrahman, 2012; Allaithy, 2020; El-Rays, 2017) ocused on the translation of omission in Qur'an. For research purposes, this section focuses on the previous studies concerned with the translation of mission and using it as a translation strategy in literary translation.

CONCLUSION

The use of omission in translation is not a mere matter of personal reference, but rather a justifiable means of adjustment with a full onsideration of the pertinent socio-cultural constraints. In confronting such constraints as ideological differences, cultural bumps and cultural taboos, translators are supposed to play the role of being a mediator between cultures, and for effect, they may frequently have recourse to a set of means of adjustment with omission being one of them. Last but not least, omission should by no means be used randomly and excessively, but instead, it ought to be applied flexibly and dynamically in actual situations of practice for the ultimate purposes of acceptability and diffusion in the target culture. The emergence of ICT and web-based human translation techniques, have indeed, posed a great challenge to the translator community. But these web-based techniques without a translator provide inaccurate and unreliable

translations because the "gap" between the source culture and the target culture remains beyond machine comprehension.

A competent, bilingual and bicultural translator if execute these techniques – Addition, Omission and Deletion with faithfulness, judiciously and effectively, would undoubtedly translate ST accurately and without any istortion. It would also facilitate not only the target readers but, indeed, help substantially to shape the languages into which they translate.

The translator should use formal and dynamic or functional equivalence (Nida 1964) as competent translation entails a judicious blending of functional and formal equivalents (Kasparek 1993). The translator may use the concept of Ng and Bradac (1993) that states, any presented reality can be constructed linguistically in more than ne form, and the availability of different linguistic forms for presenting reality provides language users with tools for deleting or stressing particular aspects of reality. The translator, if exposed to and familiar with the modern approaches to translation helps him emphasize more on the communicative and functional nature of professional translation. Subsequently, he/ she will be able to focus on "particular instan tiations of language use, in specific texts and contexts" (Colina 2002: These approaches will certainly bridge the gap between academic and professional worlds of translation. A competent translator and good translation work play a vital role in the concurrent phenomenon of globalization, and eventually, in the development of civilization.

BIBLIOGRAPHY

1. Baker, M. (2006). Translation and Conflict: A Narrative Account.London: Routledge.
2. Baker, M. (1992). In Other words: A Coursebook on Translation.New York: Routledge.
3. Bassnett, S. (2002). Translation Studies. New York: Routledge.
4. Bassnett, T, & Trivedi, H. (Eds.). (1999). Post-colonial Translation: Theory and Practice.London: Routledge.
5. Bell, A. (1991). The Language of News Media.Oxford: Blackwell.
6. Bell, R. T. (1991). Translation and Translating: Theory and Practice.New York: Longman.
7. Bielsa, E., & Bassnett, S. (2009). Translation in Global News.New York: Routledge.
8. Fairclough, N. (1991). Language and Power.London: Longman.
9. Fairclough, N. (1995). Media Discourse.London: Arnold.
10. Fowler, R. (1991). Language in the News.London: Routledge.
11. Gambier, Y., Shlesinger, M. & Stolze, R. (Eds.). (2007). Doubts and Directions in Translation Studies. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.

LINGUOCULTUROLOGY AS A CULTURAL PHENOMENON OF LINGUISTICS

Aliyeva Dilafruz Muxtarovna
O'qituvchi
Qo'qon davlat pedagogika institute

Annotatsiya: Ushbu maqolada lingvokulturologiya va uning madaniy belgilari haqida izlanish olib borilgan. Shuningdek, maqolada lingvokulturema va konsept tushunchalari haqida ham alohida to'xtalib o'tilgan.

Kalit so'zlar: lingvokulturologiya, lingvokulturema, madaniy birlik, konsept, lisoniy omil

XX asr tilshunoslik sohasida ulkan o'zgarishlar asri bo'ldi deya olamiz. Bu asrning 90-yillariga kelib, tilshunoslik va madaniyatshunoslik orasida yangi bir soha vujudga keldi. Bu soha tilshunoslik va madaniyatshunoslik o'rtasidagi yangi soha hisoblanib, unda milliy tafakkur, milliy ong, milliy madaniyat, milliy ma'naviyat, milliy mentalitet, milliy xarakter, umuman, milliy madaniyatning til bilan munosabatdorligi masalasini yoritishni o'z oldiga maqsad qilib qo'yadi.[1] Lingvokulturologiya sohasi til va madaniyatning o'zaro bog'liqligini, ular o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni, shuningdek malum bir konseptning turli millatlarda turlicha tushunilishi, lekin u yaxlit bir konsept ekanligini ham o'rganadi. Lingvokulturologiya sohasida qator olimlar ilmy izlanishlar olib borishgan, ulardan, V.fon Gumbold, E.Benvnist, L.Vaysgerber, A.A. Potebnya, E.Sepir V.A. Maslova kabilarni aytish mumkin. Lingvokulturologiya sohasining rivojlanish bosqichlarini uch qismga ajratish mumkin.

1) fan shakllanishiga turtki bo'lgan dastlabki tadqiqotlarning yaratilishi (V. Fon Gumboldt, E.Benvnist, L.Vaysgerber, A.A. Potebnya, E.Sepir) kabi tilshunoslarning ishlari;

2) lingvokulturologiyaning alohida soha sifatida ajratilishi;

3) lingvokulturologiyaning rivojlanish bosqichi;

Bugungi kunga kelib esa lingvokulturologiya sohasi eng dolzarb mavzulardan biriga aylandi. Bu soha tilni madaniy fenomenon sifatida o'rganadi, shuningdek, uning predmeti o'zaro aloqadorlikda bo'lgan til va madaniyat hisoblanadi. Bir konsept turli millatlarda turli tillarda har xil tushunilsada, uning tub mohiyati o'xshash ekanini anglash mumkin. Misol tariqasida o'zbek va ingliz tillaridagi *bozor (o'zbek)* va *market (ingliz)* so'zlarini olsak, ular deyarli o'xshash konseptni anglatsada turli ma'nolarda ishlatilishi mumkin, shuningdek, bu ikki so'zda turli xil millatga xos bo'lgan ruhiyatni ham ko'ra olamiz. O'zbek tilida bozor so'zi savdi qilish uchun joy ma'nosini anglatibgina qolmay, maqollarda va hayotiy iboralarda ham ishlatiladi. Masalan: Otang bozor, onang bozor maqoli ota bobolardan qolgan urf-odat, an'anani anglatsa, bundan tashqari bozor so'zi juda shovqinli va betartib ma'nolarida ham ishlatiladi. Ingliz tilidagi market so'zi esa, (market – a cheaper place to buy things as clothes or grocery shopping) kiyim-kechak va oziq-ovqatlarni sotib olish uchun arzonroq joy konseptini anglatadi. Bundan ko'rinib turibdiki, lingvokulturologiya sohasi tilning o'ziga xos jozibasini o'rganibgina qolmay, undagi xilma xillikni ma'nodorlikni ham ko'rsatib beradi.

---

[1] F. Usmonov til va tafkkur munosabati va tilshunoslikda antroposentrizm tamoyili xususida. Ilmiy xabarnoma, ADU №2 2015-yil, 94-bet

Yuqorida ta'kidlaganimizdek, bugungi kunga kelib lingvokulturologiya sohasi eng dolzarb sohalaridan bo'lib, unga tilning madaniy fenomeni sifatida qaraladi. Tilshunos olim, Vorobyev "lingvokulturologiya – sintezlovchi toifadagi kompleks ilm sohasi bo'lib, u madaniyat va til o'rtasidagi o'zaro aloqalar va ta'sirlashuvlarni o'rganadi. Bu jarayonni yagona lisoniy va nolisoniy (madaniy) mazmunga ega birliklarning yaxlit tarkibi sifatida mazkur jarayonni zamonaviy nufuzli madaniy ustuvorliklarga (umuminsoniy me'yorlar va qadryatlar) qaratilgan tizimli metodlar yordamida aks ettiradi" deb lingvokulturologiya sohasiga alohida izoh bergan. Bu tushunchalarning bir-biridan farqli jihatlarini esa o'zbek tilshunosligidan O'. Yusupov ham izohlab o'tadi: "Lingvokulturema - o'z semantikasida (ma'nosida) madaniyatning biror bo'lagini aks ettiruvchi til yoki nutq birligidir". Lingvokulturemalarga frazeologik birliklar, so'z birikmalari, gaplar, paremiyalar, murakkab sintaktik butunliklar, matnlar va madaniyatning biror bo'lagini aks ettiruvchi so'zlar kiradi, shuningdek bu so'zlar tarjima jarayonida tarjima qilinmaydi. Chunki bu milliy va o'ziga xos so'zlar va birikmalar yordamida adresat milliy ruhni his qilishi, matnga milliy konseptni singdirishi mumkin.

Shunday qilib, lingvokulturema konseptdan o'z mazmun va ifoda planiga ega bo'lishi bilan farq qiladi. Lingvokulturologiyaning asosiy vazifasi xalqning manaviyatini madaniyatini lisoniy ko'rinishda, o'ziga xos tarzda ko'rsatib berish hisoblanadi. Chunki til aniq va ravshan madaniy merosdir, chunki til yordamida xalqning ma'naviyati va uning o'ziga xosligi yaqqol namoyon bo'ladi va verballashadi. Til madaniyatining tayanch va asosiy tushunchalarini harakatga keltiruvchi va ularni belgilar ko'rinishida, ya'ni so'zlar vositasida ifoda etuvchi vosita hamdir. Madaniyat millatning eng ajralmas o'ziga xos xususiyatidir. Tilni madaniyatga chambarchas bog'lab ularni umumlashtirib o'rganish esa, o'ziga xos lingokulturologik xususiyatni keltirib chiqaradi.

Aytish mumkinki, lingvokulturologiya ilmiy fan sifatida quyidagi o'ziga xos xususiyatlarga ega:

1. Lingvokulturologiya madaniyatshunoslik va lingvistika fanlari o'rtasidagi alohida ilmiy fan sanaladi.

2. Lingvokulturologiyaning asosiy obyekti bu til va madaniyatning o'zaro ta'siri, aloqadorligi jarayonida yuzaga kelgan birliklarning yaxlit bir tizim asosida o'rganilishidir.

3. lingvokulturologiyaning predmeti – til komunikatsiyasi tizimida yuzaga kelgan va aks etgan xalqning madaniy qadriyatlariga asoslangan jamiyatning milliy til shaklidir.

4. Lingvokulturologiya jamiyatning yangicha turmush tarzi, yangicha tafakkuri va mamlakat madaniyatining turli sohalaridagi madaniy hayoti haqida axborotlar va madaniy qadriyatlarning yangi tizimini o'zida aks ettirgan til birliklari asosida ish yuritadi.

5. Xalqning obyektiv, yaxlit va to'liq madaniyati lingvokulturologiyadan xalq madaniyatining uning tilida va shevalarida sistem tarzda aks etishini talab qiladi.

6. lingvokulturologiya sohasi faqatgina millatning tilini o'rganibgina qolmay, uning lingvistikasining o'ziga xos ishlatilish xususiyatlarini ham tadqiq etadi. Yan'ni xar bir milliy lingvistik birlik yordamida millatning madaniy merosi qanchalar boy ekanini ko'rish mumkin. Bu esa yangicha, zamonaviy madaniyat tafakkurining shakllanishiga asos bo'la oladi va bu o'zgarishlar o'z navbatida xalqning milliy ruhiga bog'liq ravishda uning tilida o'z aksini topadi. Yillar mobaynida til - rivojlanib, o'zgarishlar kiritiladi

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Maslova V.A. Lingvokulturologiya: Ucheb.Posobie. – M.Academia, 2001.

2. Mahmudov N. – Tilning mukammal tadqiqi yo‘llarini izlab…// O‘zbek tili va adabiyoti.- Toshkent, 2012.
3. Vorobyev V.V. Lingvokulturologiya. Teoriya i metodi. –M., 1997
4. Маслова В.А. Введения в лингвокультурологию. – М.: Наследие, 1992.
5. www.science.i-edu.uz

TALMEH YOKI ALLUZIYA

Haydarova Gulhayo Ahmadaliyevna

Qo'qon DPI tadqiqotchisi

Annotatsiya: Ushbu tadqiqot ishida o'zbek adabiyotidagi talmeh badiiy san'ati va yevropa adabiyotidagi alluziya hodisalari qiyosiy tahlil etildi. Bu qiyoslashga asos sifatida XX asr o'zbek g'azalnavislaridan Habibiy, Charxiy va Sobir Abdulla g'azallaridan obyekt sifatida foydalanildi. Bu qiyoslashlar muhabbat timsoli Farhod va Shirin, Layli va Majnun; jahon adabiyotidagi Romeo va Julyetta obrazlari misolida o'rganildi. O'zbek va jahon adabiyotidagi Iso obrazi qiyosiy tahlil qilindi.

Kalit so'zlar: talmeh, alluziya, g'azal, Alisher Navoiy an'analari, Sobir Abdulla, Charxiy va Habibiy g'azallari, Farhod va Shirin, Layli va Majnun, Romeo va Julyetta obrazlari, Iso obrazi, iyhom va mubolag'a san'ati.

Ming yillik tarixga ega o'zbek mumtoz adabiyotida badiiyat masalasi doimo muhim bo'lgan. Biror ijodkorning salohiyatiga baho berishda uning nimani tasvirlagani emas, qanday tasvirlagani ahamiyatli bo'lib kelgan. Shuning uchun ham asarlarda she'riy san'atlar qo'llash san'atkorlikning muhim jihati deb qaralgan. Agar badiiy san'at o'z o'rnida va mahorat bilan ishlatilgan bo'lsa, o'sha ijodkorning asari badiiy jihatdan yetuk deb baholangan. Shunday san'atlardan biri talmeh deb nomlanib, mazkur istiloh arabcha atama bo'lib, "nazar solmoq", "rang-barang qilmoq", "yashin chaqnashi", "ko'z qirini tashlash", "yalt etib qarash" kabi ma'nolarni ifodalaydi. Bu badiiy san'at mumtoz poetikaning muhim unsurlaridan biri bo'lgani uchun ko'p yillardan beri adabiyotshunos olimlarning diqqat markazida turadi. Talmeh san'atining qirralari ko'p bo'lgani bois, yozuvchining badiiy niyati va asari mazmuniga mos holda istalgan turidan foydalanishi mumkin. Mazkur badiiy san'at jahon adabiyotshunoslari tomonidan ham atroflicha o'rganiladi. Jumladan, ingliz adabiyotshunosligida bunga o'xshash hodisa alluziya(allusion) deb nomlanadi. Alluziya(allusion) bu biror asarda tarixiy shaxs, voqealar, afsona, joy nomlari hamda asar nomlari va qahramonlari nomlarini keltirib, ularga bilvosita ishora qilish san'atidir.[2]

I.R.Galperinning "Stilistika" nomli kitobida Alluziya ishoralar deb nomlangan: "Ishoralar - bu so'z yoki ibora bilan tarixiy-adabiy, mifologik, diniy yoki kundalik hayot haqiqatiga oid gapirish yoki yozish paytida qilingan bilvosita ishora. Ishorani ishlatish, o'quvchi yoki tinglovchining nazarda tutgan faktini, narsasini yoki shaxsini bilishni nazarda tutadi[3].

Шу ўринда айтиш жоизки, аллузия (диний, мифологик, адабий ва тарихий) адабий матнда энг кўп фойдаланиладиган интертекстуаллик воситаси ҳисобланади. Аллузия стилистик воситалардан бири бўлиб, машҳур адабий, диний. тарихий, мифологик факт, воқеа-ҳодиса, шахс ва жой номининг бошқа ёзма ёки оғзаки нутқ жараёнида келтирилишидир[4]

Demak, sharq mumtoz adabiyotidagi talmeh va ingliz adabiyotidagi alluziya hodisalari bir xil bir tushunchani anglatadi va bitta narsaning kognitiv xususiyatlari hisoblanadi, ya'ni, "nazarda tutilgan biror hodisa yoki predmetni har bir xalq dunyoqarashi, milliy xususiyati va anglash darajasiga qarab o'ziga xos tushunadi."[5] Shu jihatlariga ko'ra, bu ikki hodisani bir tushunchaning turli til va xalqlardagi turlicha nomi deb atash mumkin. O'zbek adabiyotida juda

---

[2] Longman Dictionary of Contemporary English. https://www.yumpu.com/en
[3] Galperin. Stylistics. Second edition, revised. Moscow "Higher school" 1977. Page 172
[4] Баженова Е. А. Интертекстуальность// Стилистический энциклопедический словарь русского языка/ Под ред. М. Н. Кожиной. Изд-е 2-е, испр. и доп. – М.: Флинта; Наука, 2006. С. 79.
[5] Сафаров Ш. Когнитив тилшунослик. –Жиззах:"Сангзор" нашриёти, 2006

qadimdan qo'llanilib kelingan talmeh san'ati an'anaviy bo'lib, uning eng yaxshi namunalarini Alisher Navoiy g'azallarida uchratamiz. Navoiy an'analari davomchisi sifatida biz tadqiq qilayotgan ijodkorlardan biri Habibiy (XX asr) ham bu san'atning xilma-xil turlaridan o'z g'azallarida foydalangan. Masalan:

Ishq aro *Farhodu Majnunlarga* tan bergay jahon,
Qilmadi tarki muhabbat, ko'rdi ko'p jabr-u jafo[6]

(Ishq haqida aytilganda Farhod va Majnunlarga jahon tan beradi, ular ko'p jabr-u jafo ko'rsa ham muhabbatni hech qachon tark etmagan)

Farhod nomi Alisher Navoiy "Xamsa"si tarkibidagi "Farhod va Shirin" ishqiy dostonining bosh qahramoni ismiga ishora, *Majnun* esa, an'anaviy "Layli va Majnun" dostoni bosh qahramoni bo'lib, shoir bu nomlarni ma'lum maqsad uchun atayin keltirgan. Farhod va Majnunning ishq qissasiga butun jahon tan bergani va bu ikki qahramon sevgi deb juda ko'p jabr-u jafolar ko'rsa ham "tarki muhabbat" qilmagani uchun shoirning fikriga isbot sifatida keltirilmoqda. Sababi, g'azal muhabbat to'g'risida bo'lib, sarlavhasi "Ishq darsi" deb nomlanishi ham bejizga emas. Shoir sevgi haqidagi quruq maqtovlardan qochib, she'r yanada ta'sirli va obrazli chiqishi uchun Sharq adabiyotidagi an'anaviy oshiq timsollari Farhod va Majnun obrazlarini keltiradi va o'quvchining diqqat-e'tiborini jalb qilishga urinadi. Mazkur obrazlar talmehning lug'aviy ma'nosi "chaqmoq chaqnashi"dek kitobxonni o'ziga qaratib, tasvirlanayotgan ishq mavzusiga isbot bo'lgandek bo'ladi. Farhod va Shirin, Layli va Majnun obrazlari nomiga ishora qilish san'ati Sobir Abdulla va Charxiy g'azallarida ham ko'plab uchraydi:

Gahi Shirin tog'ida tosh kesibon, chun Farhod,
Gahi Layli cho'lida shakli junun ishlar edik.[7]

(Gohi Shirinning tog'ida Farhoddek tosh kesib, gohida Majnundek(junun so'zi Majnunni anglatyapti)Laylining cho'lida ishlar edik.)

Agar Shirin erur, sendek vafoda barqaror o'lsin,
Va gar Farhod erur, ko'yingda mendek poydor o'lsin[8].

(Agar Shirin bo'lsa, vafoda xuddi sendek barqaror bo'lsin va agar Farhod mendek sening ishqingda barqaror bo'lsin.)

Ingliz adabiyotida ishqiy mavzudagi asarlarda, asosan, ingliz yozuvchi va dramaturgi Uilyam Shekspirning "Romeo va Julyetta" asari qahramonlari Romeo va Julyetta nomlari alluziya bo'lib keladi, aslida, Romeo va Julyetta qahramonlari ham xuddi Sharq yozma adabiyotining Farhod va Shirin, Layli va Majnun, Tohir va Zuhra kabi xalq og'zaki ijodidan olingan obrazlar hisoblanadi:

...That you were Romeo, you were throwing pebbles
And my daddy said, "Stay away from Juliet"
And I was crying on the staircase
Begging you, "Please don't go"
And I said
"Romeo take me somewhere we can be alone
I'll be waiting, all there's left to do is run

[6] Ҳабибий. Девон. – Тошкент: Адабиёт ва санъат нашриёти, 1975. Б.15
[7] Собир Абдулла. Асарлар. 4 томлик, 1том. –Тошкент: Ғафур Ғулом нашриёти.1979.Б.88
[8] Чархий. Девон. – Тошкент: Ғафур Ғулом номидаги адабиёт ва санъат нашриёти, 1972, Б.11.

You'll be the prince, and I'll be the princess
It's a love story, baby, just say yes"[9].

Ma’lumki, Sharq mumtoz adabiyotida Iso payg’ambar nomi ko’p talmeh qilinadi. Nafaqat Sharq adabiyotida, Yevropa adabiyotida ham bu obraz keng qo’llanilib, turli g’oyaviy maqsadlar uchun xizmat qiladi. Muqaddas Qur’oni Karim va boshqa diniy manbalarda xabar berilishicha, Alloh tomonidan Iso payg’ambarga o’lganlarni qayta tiriltirish mo’jizasi berilgan ekan. Shuning uchun ham bu payg’ambar Masih laqabi bilan ataladi. Bu nom, odatda, o’zbek adabiyotida “Masiho nafas”, “Masihvash” va “Masihoso” degan tavsiflar bilan keladi. Shoirlar Iso payg’ambarning xuddi shu sifatini yorga nisbat berib, yorning nafasi oshiqqa hayot bag’ishlashi haqida fikr yuritganlar. Buning uchun talmeh san’atining imkoniyatidan juda keng foydalanganlar. Alisher Navoiyda:

Ўлукни тиргузур лаълинг Масиҳосо калом айлаб
Такаллум чошнийсин шарбати юҳйил-изом айлаб[10].

(Iso Masihdek so’zlasang, lablaring o’likni tiriltira olar, so’zing xuddi sharbatdek ta’sir qilar.)

Муҳлик ўтумни дамингдин тез қилма, эй Масиҳ
Ким, бу ўтқа мотам ашки суйидин таскин эрур[11].

XX asr o’zbek g’azalnavislaridan biri Charxiy ham Navoiy an’analari davomchisi sifatida aynan Iso payg’ambar timsolini talmeh sifatida qo’llashga harakat qilgan:

Mening dardimga darmon istama bilmay, Masihokim,
Tabibim ul pari ilhoqi darmon o’ldig’im bilmas.[12]

Charxiy baytining mazmuniga ko’ra, oshiq Masihga qarata mening dardimga shifo izlama, menga tabib faqat yorning o’zidir, U mening darmonga muhtojligimdan bexabardir, deb aytadi. Demak, Charxiyning lirik qahramoni bu o’rinda ham Iso payg’ambarga dardini aytyapti, ham Isoning Masih ya’ni, “tiriltiruvchi” sifatini yorga nisbat beryapti. Iso payg’ambar obrazini talmeh sifatida qo’llashni Habibiy va Sobir Abdulla g’azallarida ham kuzatsa bo’ladi.

Xuddi shu Iso payg’ambar obrazi ingliz adabiyotida ham keng qo’llanilib, alluziya sifatida baholanadi:

Jesus, the very thought of Thee
With sweetness fills my breast;
But sweeter far Thy face to see,
And in Thy presence rest.[13]

Alluziyaning Galperin tadqiqotidagi ta’rifi o’rganilganda, uning ikki xil ma’no uchun ham xizmat qila olish funksiyasi borligi ma’lum bo’ladi. Ya’ni, alluziya bo’lib kelgan ma’lum so’z yoki ibora bir vaqtning o’zida ikki xil ma’no anglata olishi mumkin.[14] Bu holat o’zbek adabiyotidagi iyhom badiiy san’atiga o’xshaydi.

Masalan, Sobir Abdullaning devonidagi g’azallardan birida shunday bayt bor:

---

[9] https://genius.com.

[10] Алишер Навоий. Мукаммал асарлар тўплами. Ғаройиб ус-сиғар. – Тошкент: “Фан” нашриёти. 1988. Б.69
[11] Алишер Навоий. Мукаммал асарлар тўплами. Ғаройиб ус-сиғар. – Тошкент: “Фан” нашриёти. 1988. Б.129
[12] Чархий. Қиёлаб ўтди. Шеърлар. –Тошкент:“Академнашр”2010. Б.113
[13] www.interestingliterature.com
[14] Galperin. Stylistics. Second edition, revised. Moscow "Higher school" 1977. Page 172

Ko'zlaring daryo oqizdi, sen uni "Sir" aylading,
Mudda "Omu", ko'zlaringning yoshi, "Zar afshon"imu?[15]

Baytni o'qigan o'quvchi, dastlab, *talmeh* san'atining bir namunasini ko'radi. Undagi *Sir va Amu* - Sirdaryo va Amudaryoning qadimiy nomlari, *Zarafshon* ham daryoning nomi. Bayt sinchiklab tahlil qilinsa, shoir bu yerda aynan shu so'zlar yordamida *iyhom* san'ati ham hosil qilinmoqda. Birinchi ma'nosi: ko'zlaring daryo oqizdi, ya'ni, yig'lading, Sirdaryo sen uni saqlading; ko'zlaringning yoshi Amudaryomi yoki Zarafshonmi? Yana bitta ma'nosi: ko'zlaring daryo oqizdi(yig'lading), sen uni sir saqlading, ko'z yoshlaring muddaomi yoki zar sochuvchimi? Demak, mazkur baytda ma'no ko'z yoshlar bilan bog'liqligi uchun suv havzalari nomiga ishora qilib talmeh san'ati va suv havzalar nomiga singdirib yuborilgan ma'nolardan *iyhom* san'ati ham namoyon bo'lmoqda.

Shu muallifning yana boshqa g'azalida qo'llangan talmeh san'atida tarixiy shaxslar: Abu Rayhon Beruniy, Mirzo Ulug'bek va shoirning zamondoshi Maqsud Shayxzodaga ham ishora mavjud:

Bo'ldi band yillar yozish birlan *Ulug'bek* vasfida,
Dars o'qir hozirgi kun *Beruniydek* donoda *Shayx.*

Shoirning boshqa g'azalida esa talmeh san'ati butunlay yangi vazifani bajarmoqda:

Ikki qatra ko'z yoshi ko'ngil uchun ko'plik qilur,
Oqsa gar shodlik toshib, Sayhun-u Jayhun kam anga.[16]

Bu baytdagi talmeh hozirgi kunda mavjud daryolarning qadimiy nomlari bilan ifodalanib, o'xshatish, mubolag'a kabi hodisalarni yuzaga kelishini ta'minlamoqda. Ya'ni, g'am keltirgan ikki tomchi ko'z yoshi ko'ngil uchun ko'plik qiladi, agar, yig'i shodlikdan bo'lsa-chi? U holda shunaqa ko'p yig'i kelishi mumkinki, Amudaryo, Sirdaryo daryolari ham uning oldida hech narsa emas, ma'nosini bildiradi. Bu mumtoz adabiyotda mubolag'a deb nomlanuvchi an'anaviy badiiy san'at bo'lib, badiiy asarda insonning aqli ishonmas hodisalarni ifodalaydi.

Habibiyning 1945-yilda yozilgan g'azallaridan birida talmeh san'ati yordamida ikkinchi jahon urushining muhim voqealaridan biri sobiq sovet ittifoqining Berlinning fath etilishi haqidagi voqeani eslatishga harakat qilingan:

Shoshilmay, to'xtamay surdik zafar bizlarga yor bo'ldi,
Bu sho'rishlik urush oxir borib Berlinda bo'ldi bas[17].

Charxiyning 1970-yilda yozilgan "Do'stlarni kuta-kuta" sarlavhali g'azalida esa talmeh san'ati yordamida shoir umrining so'nggiga qadar o'zining Muqimiy uy-muzeyida ham ishlab, ham o'sha yerda yashab, ham o'sha joyda ijod qilganini nazarda tutgan:

Muqimiy dekchasida mehr ila osh damlayman, desam,
Qozondan yog' sachrab, ko'ksim uzra dog'lar qoldi[18].

Yuqoridagilardan ko'rinadiki, o'zbek adabiyotidagi talmeh hodisasi ko'proq g'azal janridagi she'rlar uchun xos bo'lsa, alluziya hamma janrdagi asarlar uchun xos hodisa hisoblanadi. Shuning uchun alluziya hodisasi adabiyotshunoslik atamasi emas, balki, stilistika unsuri sifatida o'rganiladi. Talmeh va alluziyaning vazifasi va asarda qo'llanilish

---

[15] Собир Абдулла. Девон. –Тошкент: "Тошкент" бадиий адабиёт нашриёти, 1965. –Б.144
[16] Собир Абдулла. Асарлар. 4 томлик, 2-том. –Тошкент: Ғафур Ғулом нашриёти.1979.Б.68
[17] Ҳабибий. Танланган асарлар. – Тошкент: Давлат бадиий адабиёт нашриёти, 1960. Б.90
[18] Чархий. Қиёлаб ўтди. Шеърлар. –Тошкент:"Академнашр"2010. Б.43

sababi bir-biriga o'xshagani uchun bu hodisalarni aynan bitta tushuncha deyish mumkin, faqatgina turli xalqlar bu hodisalarni turlicha nomlashganini guvohi bo'ldik. Demak, talmeh va alluziya mohiyati bir bo'lgan turlicha nomlanuvchi aynan bitta tushunchani ifodalovchi atamalar ekan.

JURNALISTIKADA TA'SIRCHANLIK VA SAMARADORLIK

Nilufar Aliyeva Qo'chqar qizi
O'zbekiston jurnalistika va ommaviy kommunikatsiyalar unversiteti Harbiy jurnalistika yo'nalishi talabasi
(+99891)9442101

Annotatsiya: Jurnalistika murakkab, qiziq, hatto g‘alati soha. Ijodiy yutuq, muvafaqqiyat deb e’lon qilingan asar axborot “iste’molchisi”ga jiddiy ta’sir etmasligi va aksincha, shundaki, “o‘tkinchi” deb hisoblangan asarlar katta shov-shuvlarga sabab bo‘lishi, ishda tub burilishlar, hayot tarziga jiddiy o‘zgarishlar kiritishi, muayyan tashkilotlar, rasmiy shaxslarga boshqacha ta’sir ko‘rsatishi mumkin va h.k.lar.

Kalit so’zlar: Jurnalistika,erkinlikOAV, senzura,auditoriya, semantik,sintaktik, rezultativnost.

Reja:

1. Jurnalistikada natijaga erishish va uning yo‘llari.
2. Jurnalistikada ta’sirchanlik va uning yo‘llari.
3. Jurnalistikada samaradorlik yo‘llari
4. Samaradorlikning ijodiy omillari.

Har bir ommaviy axborot vositasi o‘z oldiga qo‘ygan vazifalarini to‘liq bajarishga intiladi. Ijodiy faoliyatda ko‘zda tutilgan eng muhim maqsad mo‘ljal pirovard natija-ya’ni jamoatchilik fikrining kuchi, “to‘rtinchi hokimiyat” sifatida ijtimoiy institutlarga hamda ommaviy auditoriyaga nisbatan o‘z vazifasini ado etishdan iboratdir. Jurnalistik mehnatning semantik va sintaktik tarzi, jihatlari oxir-oqibat-pragmatikaga, pirovard ijtimoiy maqsadlarga erishishga borib taqaladi.

Ko‘p yillar davomida jurnalistika mahsulotini qabul qiluvchi auditoriyaning xohish-istaklari ikkinchi darajaga tushib qolgan edi. Shu sababdan axborot qabul qiluvchilari uzatilayotgan materiallarni har doim ham katta qiziqish bilan qabul qilmagan. Umuman, jurnalistikaning samaradorligi haqida gap ketganda uni auditoriya qay darajada qabul qilish yoki qilmasligi bilan o‘lchanadi. Va aynan auditoriyaga ta’sirchanlik orqali matbuot va o‘quvchilar o‘rtasida interaktivlik paydo bo‘ladi. Unda tarqatilayotgan xabarlarning matni va g‘oyaviyligi muhim ahamiyat kasb etadi. Va natijada aynan o‘quvchilar tomonidan o‘zlashtirilayotgan jurnalistik materiallarning ta’sir kuchi aynan shu matbuotning mavqeini oshirishga xizmat qiladi. Eng muhim jihati shundaki, auditoriya matbuot materiallari bilan tanishar ekan o‘zini hozirgi bo‘layotgan vaqea-hodisalarni, shuningdek, siyosiy jarayonlarning bir bo‘lagi ekanligini his etishi kerak. Shundagina jurnalistika auditoriyaga ta’sir o‘tkazayotganligini kuzatish mumkin.

OAVning “iste’molchi”ga ta’siri, asosan, to‘rt xil bo‘ladi: vazifasiga ko‘ra, ya’ni qo‘yilgan vazifa to‘liq yo noto‘g‘ri ado etiladi; g‘ayrita’sir, bunda natija kutilganidek emas, teskari bo‘lib chiqadi; vazifaga noaloqador holat, ya’ni qo‘yilgan vazifaga aloqasi bo‘lmagan, kutilmagan natija, ya’ni biron bir natijaga kelinmaslik.

Ijodning ta’sirchanligi-jurnalistikaning eng muhim muammolaridan biridir. Ta’sirchanlik, natijaviylik (ruschasiga rezultativnost) deganda kommersiya muvafaqqiyatini, ya’ni biron foyda ko‘rishni nazarda tutmaslik lozim. Garchand jurnalistik ta’sirchanlik, ijodiy muvafaqqiyat kommersiya yutug‘i uchun muayyan darajada kafolat bo‘lsa ham.

Jurnalistikada asosiy narsa natijaga erishish (rezultativnost)dir. Yuqori natijaga erishish ko‘p jihatdan oldinga qo‘yilgan maqsadga va u orqali muayyan natijani qo‘lga kiritishga bog‘liq.

Natijaviylik-jurnalistikaning jamiyat ommaviy axborotga, ehtiyojga mos keladigan, ham "ishlab-chiqaruvchi", ham "iste'molchi"ning real imkoniyatlarini hisobga olgan holda maqsadlarga erishishi darajasidir. Natijaviylik-koʻp jihatdan matnning sifatiga bogʻliq. Matnning besh omilga bogʻliq: jurnalist voqelikni ob'ektiv aks ettirish, bunda muassisning dasturiy maqsadiga mos kelishigaintilish; auditoriya va ijtimoiy institutlar ehtiyojini hisobga olish; oʻz kanali xususiyatidan kelab chiqib ish tutish; bor imkoniyatlarini roʻyobga chiqarish. Misol uchun, britaniyalik gazeta muharriri "1973-yilda gazeta "shifrlash va shifrlarni oʻqish" sarlavhasini chop etdi va bu siyosiy va madaniy kuchning tadviq etishga juda ham mahsuldor yoʻlini barpo etishga ta'sir etdi.

Ommaviy auditoriyaga axborotning ta'sirini samaradorligi (boshqachasiga aytganda, effektivlik, lot. effektivus-"ishlab chiqaruvchi, hosil qiluvchi", degani) deb atash joiz. Ikkinchi tomondan natijaviylik ijtimoiy institutlar bilan aloqa (kontrakt) darajasiga bogʻliq.

Ta'sirchanlik-jurnalistikaning bevosita tashkilotchilik vazifalarini ado etishi, ijtimoiy taraqqiyot yoʻlida ommaviy informatsiya bilan ta'minlash darajasi, konkret tadbirlar koʻrilishi demakdir.

Avvalo, har bir konkret holda jurnalist oʻz-oʻziga savol berishi, oldiga maqsad qoʻyishi lozim: ishda oʻzgarish, siljish roʻy berishi uchun nima qilishi lozim va bu ishni kim(lar) qilishi lozim. Bu narsa tahlil-tadqiq asnosida ma'lum boʻladi. "Jurnalistika faqatgina faktlar bilan ishlaydi, xolos degan fikrga shubha bilan yondashdi va bir vaqtning oʻzida jurnalistikaga xolisona ish bajarish an'anasi sifatida qaraudi.Shunki jurnalistika oʻzi haqida soʻzlab bergan hikoyani qayta koʻrib chiqishni talab etadi." Belgilangan maqsadga erishish uchun bugungi vazifani, ertangi va olis istiqboldagi vazifalarni belgilab olmoq muhim. Istiqbolni belgilash: muammolar yechimini topishda ijtimoiy aspekt, qat'iy siyosiy nuqtai nazar gʻoyat muhimdir.

Ta'sirchanlik va auditoriya. Jurnalistkaning ta'sirchanligi-uning semantik, sintaktik fazilatidan ham koʻra pragmatik sifatiga koʻproq bogʻliq. Pragmatika ijodiy faoliyat zanjirining bir qancha xalqlari (metod-uquv-sifat-ta'sirchanlik) hosilasidir. Bunda soʻnggi, asosiy nuqta-ta'sirchanlikdir.

Jurnalist eringan natija-samara hisoblanadi. Samara effekt ham deyiladi. (lot. effektus-voqea, natija).

Effekt-auditoriya ongi va oʻzini tutishidagi konkret oʻzgarishlardir. Ong sohasidagi bu-dunyoqarashda olamni mushohada etishda, tarixiy ongda va jamoatchilik fikrida namoyon boʻladi. Ommaviy ong boʻlak (koponent)lar ichida esa+bilimlarda, oʻarashlarda, tasavvurlarda, e'tiqodda, intilishda, maromlarda, ideallarda zuhur etadi. Jurnalist maqsadlari majmui effektlar tizimi bilan belgilanadi. Ta'sirchanlikka erishishda auditoriyani bilishning ahamiyati katta "Auditoriya" (lot. Auditorium; "eshitish")-OAV murojaat etadigan, axborot taqdim qiladigan odamlar majmui. Bunda qars ikki qoʻldan chiqishi muhim. Auditoriya jurnalistikaning faol mustaqil qismi. Birlamchi auditoriya bor, ikkilamchiauditoriya bor.

Matbuot, radio, televideniyedan real axborot oluvchi kishilar birlamchi auditoriyani tashkil etadi. Axborotni sharhlovchi, "qayta ishlovchi", munosabat bildiruvchi, fikr beruvchi auditoriya-ikkilamchi hisoblanadi. Har bir nashr, dasturning oʻz auditoriyasi bor.

ADABIYOTLAR:

1.M. Xudoyqulov "Jurnalistikaga kirish", Toshkent, 2005.

2. Martin Sonboy Journalism studies. Printed in USA, 2013.

3. Proxorov YE.P.”Vvedeniye v teoriyu jurnalistiki”, M.,1998.
4. Rendell Devid. Universalny jurnalist. Olma-ota.1995.

BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARIDA KITOBXONLIK MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH USULLARI

Kalbaeva Gulchexra Polat qizi
Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti, boshlang'ich ta'lim fakulteti 2-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarini kitobxonlikka jalb qilish usullari, mamlakatimizda kitobxonlik madaniyatini oshirish bo'yicha amalga oshirilayotgan ishlar va kitobxonlikning foydali tomonlari haqida so'z etiladi.

Kalit so'zlar: Kitob, kitobxonlik, Yosh kitobxon tanlovi, Yosh kitobxon oila tanlovi, kitobga mehir, kitob o'qish

Biz farzandlarimizning nafaqat jismoniy va ma'naviy sog'lom o'sishi, balki ularning eng zamonaviy intellektual bilimlarga ega bo'lgan, uyg'un rivojlangan insonlar bo'lib, XXI asr talablariga to'liq javob beradigan, barkamol avlod bo'lib voyaga yetishi uchun zarur barcha imkoniyat va sharoitlarni yaratishni o'z oldimizga maqsad qilib qo'yamiz.

Kitob o'qish, kitobxonlikning jamiyat va shaxs uchun ahamiyati, kitobxonlikni rivojlantirishning ijtimoiy-individual jihatlari, boshlang'ich sinf o'quvchilarida kitob o'qish ko'nikma, malakalarini shakllantirish, uning pedagogik, psixologik, metodik talablari, oilaviy kitobxonlik va sinfdan tashqari kitob o'qishni tashkil qilish masalalari insonni ijtimoiylashuvida muhim dolzarb muammodir.

Boshlang'ich sinflarda o‘qish fani o‘quvchilarni ongli, to'g'ri va ifodali o'qishga o'rgatish bilan birga ularda kitobxonlik va nutq madaniyatini hamda mustaqil fikrlash qobiliyati shakllantiradi. O'quvchilarni har tomonlama rivojlantirishga xizmat qiladi.

Bolaning boshlang'ich sinf paytida olgan ma'lumotlari uning keyingi hayotida ham juda muhim ahamiyatga ega. Sababi, bu davrda ular tez qabul qiluvchan bo'lishadi va berilgan vazifani bajarish uchun sidqidildan harakat qiladi. Bu davrda ularni toliqtirmasdan bilim berish zarur. Sababi bog'chadan endi maktab ostonasiga qadam qo'ygan bolakay o'yinga beriluvchan bo'ladi. O'zi uchun qiziqarli bo'lgan topshiriqlarni bajarishga harakat qiladi. Maktabdaligida uni bir xil dars o'tilishi zeriktiradi. Har xil metodlarda foydalanib, qizarli dars o'tilsa uning kayfiyati ko'tariladi va albatta darsga qiziqib qaraydi.

Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev tomonidan ham kitobxonlikni rivojlantirishga katta e'tibor qaratilgan bo'lib, ko'plab qonun hujjatlari qabul qilingan.2017-yil 13-sentabrdagi "Kitob mahsulotlarini nashr etish va tarqatish tizimini rivojlantirish, kitob mutolaasi va kitobxonlik madaniyatini oshirish hamda targ'ib qilish bo'yicha kompleks chora-tadbirlar dasturi to'g'risida"gi (2017-yil 13-sentyabr) Qarori, "Kitob mahsulotlarini chop etish va tarqatish tizimini rivojlantirish, kitob mutolaasi va kitobxonlik madaniyatini oshirish hamda targ'ibot qilish bo'yicha komissiya tuzish to'g'risida"gi Farmoyishi hamda "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi (2017-yil 7-fevral) Farmoni bo'yicha yurtimizda ko'plab amaliy ishlar amalga oshirildi. Bu borada, 2017-yildan buyon respublikamiz miqyosida tashkillashtirilgan "Yosh kitobxon" tanlovi ham so'zimiz isboti bo'la oladi. Bu tanlovga qatnashuvchilar soni yil sayin ortayotgani ham yurtimizda kitobxonlar sonining oshib borayotganidan dalolat beradi.

Shu yilda esa yana bitta tanlov kitobxonlar safining kengayishiga xizmat qilmoqda. " Yosh kitobxon oila " tanlovi ushbu yildan boshlab, yurtimizdagi kitobga mehir qo'ygan yosh oilalarning bilimlarini sinovdan o'tkazishdek mas'uliyatli ishni boshlab yubordi va ilk g'oliblar ham aniqlandi. Bunday tanlovlar albatta mamlakatimizdagi har bir harakat qilgan insonning e'tibordan chetda qolmasligi va bilim hamisha bizning yo'limizni yorug' qiluvchi yo'l ekanligini eslatib qo'ymoqda.

Kitoblar orasida bolalar uchun mo'jallangan kitoblar o'ziga xos o'rin tutadi. Bu turdagi adabiyotlar ham boshqa turdagi kitoblar kabi " Borliq to'g'risidagi axborotlarni jamlovchi"

kishilik taraqqiyoti tajribasini o'zida jam etuvchi manbadir. Shu sababli boshlang'ich sinf o'quvchilarini ham kitobga nisbatan ijobiy munosabatda bo'lishlariga erishishda bolalar adabiyotlarini shunchaki ermak, o'yinchoq deb emas, balki ularni intellektual, hissiy, axloqiy madaniyatini shakllantirishning eng samarali vositasi sifatida qabul qilish maqsadga muvofiqdir. Zero, kitob va kitob o'qish " yosh avlodning ma'naviyatini yuksaltirish, milliy adabiyotimiz va san'atimizni yanada rivojlantirish, yoshlami milliyqadriyatlarimizga hurmat ruhida tarbiyalash"da o'ziga xos o'rin tutadi.

Shu sababdan bolani kitobxonlikka o'rgatishda ushbu davrning o'rni o'zgacha. Buning uchun birqancha usullardan foydalansak bo'ladi. Bular quyidagicha:

1.Ustoz yordamida kitobga mehir uyg'otish. Buning uchun boshlang'ich sinf rahbari o'quvchilar bilan tarbiyaviy soatlarda badiiy kitoblar muhokamasini o'tkazishi kerak. Birinchi haftada bitta badiiy kitob haqida suhbat qilinib, o'quvchilarning fikrlari tinglanadi va ustoz barchasini umumlashtirib fikr bildiradi va keyingi haftaga yana bitta kitobni barcha o'quvchilarga o'qishni maslahat qiladi. Bunda albatta o'quvchilarning yoshlari inobatga olingan holda vazifa belgilanishi kerak.

2.Ota-ona bilan farzandning fikr almashishi. Bu uchun ota-ona dam olish kunlarida ustozi o'qishga topshirgan kitoblari haqida so'zlashishi, ularning bu kitob haqidagi fikrini bilishi va mazmunini so'rashi kerak. Keyin uni o'rnida sen bo'lganda nima qilarding, boshqa qaysi yo'lni tanlasa bo'lardi yoki uni qilgan ishiga sen ham qo'shilasanmi singari kitobning mazmunidan kelib chiqib savollar berishi va uni to'g'ri fikrlashga o'rgatishi kerak.

3.Tengdosh-tengdoshga usuli. Bu usulda sinfdoshlari bilan berilgan kitobni muhokama qilishadi va o'shani sahna ko'rinishi sifatida ro'llarga bo'lib ijro etishsa esda qolarlik bo'ladi. Qiziqarli voqealarni birga yodida saqlashadi. Aktyorlik mahoratlari borlar ular orasidan ajralib chiqsa ham ajab emas. Bu usulda ularning mahoratlari ham oshib boradi.

Bu usullarning barchasini baravar olib borilsa juda katta natija beradi. Bolalarning bo'sh vaqtlari ota-onalari bilan birga o'tadi, ustozi bilan bemalol fikr almashishi natijasida esa nutqlari rivojlanadi va sinfdoshlari bilan ham do'stona munosabatlari mustahkamlanadi.Kitob o'qish - boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun mashaqqatli mehnat sanaladi.V.A.Suxomlinskiyning fikricha, "kitob o'qish aqlli, fikrlovchi tarbiyachi uchun bolaning yuragiga yo'l topishga yordam beradigan so'qmoq yo'lga o'xshaydi".. So'qmoq yo'ldan yurish esa har doim ham oson kechmaydi. Shu sababli bu jarayonni asta-sekin, biroq, izchil tashkil etish maqsadga muvofiqdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1.Axmedov Q.M, Ismoilov O.A, Yangi pedagogik texnologiyalar va ularni joriy qilish muammolari, Toshkent, 2012.

2.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 2013-sentabrdagi "Kitob mahsulotlarini nashr etish va tarqatish tizimini rivojlantirish, kitob mutolaasi va

kitobxonlik madaniyatini oshirish hamda targ'ib qilish bo'yicha kompleks chora-tadbirlar dasturi to'g'risida"gi PQ-3271-sonli Qarori.

3.Asqarova O, Muminova D, O'qish darslarida zamonaviy pedagogik texnologiyalar, Namangan, 2019.

SIZNI O`Z XAZINANGIZ KUTIB TURIBDI.

Xushanov Alisher Oydin O`g`li

Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika institutiTurkiy tillar fakulteti, O`zga tilli guruhlarda O`zbek tili yo`nalishi 3-bosqich talabasi

xushanov2020@.mail.ru

Annotatsiya: Ushbu maqolada, Paulo Koelaning "Alkimyogar" asari haqida so`z yuritiladi. Bu asardagi inson matonati zehni, muhabbati qiyinchiliklar hamda u bosib o`tadigan yo`lning o`z hayotida naqadar muhim ekanligi yoritib berilgan

Kalit so`zlar: Paula Koela, "Alkimyogar", Santiyago, Xazina.

Tangri xar bir odamning bu dunyodagi yo`lini belgilab qo`yadi, sen u yoqqa ana shu belgilar orqali yo`l topasan. Faqat sen ana shu belgilarni nima yozib qo`yilganini o`qiy olsang bas.

Alkimyogar asari 1987-yilda atiga ikki haftada yozib bo`lgan ekan. Yozuvchidan bu qadar mashhur asaringizni ikki hafta ichida yozishga qanday ulgurdingiz deganda. Yozuvchi: bu asarni men uzoq yillar davomida miyyamda pishitib xayolimda yozib bo`lgandim. Faqat buni qog`ozga tushurish uchun shuncha vaqt ketdi xalos deb javob beradi. Asar yozilgandan kiyin bir yil o`tib chop etiladi va 6 oylik muddat ichida 42 ta mamlakatda 26 ta tilda chop etiladi va mana shu oz qisqa muddatda 7 mln nusxada sotiladi. Shu tariqa Paulo Koela Lotin Amerikasida asarlari eng ko`p o`qiladigan juda mashxur yozuvchi bo`lib ketadi. Eng ko`p sotiladigan kitoblar o`ntaligidan joy olgan. Bizgacha yetib kelgan bu asarni o`zbek tiliga O.Sharafiddinov, Aziz Saidov va Ahmad Otaboyevlar tarjima qilishgan.

"Alkimyogar" asari bosh qahramon Santiyago ismli cho`pon o`zini orzulari sari harakat qilishi va shu yo`lda qiyinchiliklarga duch kelishi, umidsizlik, omadsizlik barcha barchasi oddiy tilda bir necha boblarga bo`linib yoritib berilgan. Bu kitobning asosiy g`oyasida uchta narsa yotadi: birinchisi, inson o`z hayotiga, taqdiriga qandaydir o`zgartirish kiritaolishi yoki yon atrofdagilar sizga yomon fikr bildirishi, sizni umudsizlantrishi juda chiroyli yoritib berilgan. Ikkinchisi, Santiyago bosh qahramonni Fatima ismli musulmon qiziga ko`ngil berishi, ya`ni insonni muhabbat bilan sinalish ajoyib yoritib berilgan. Uchunchisi, Inson o`z orzusi yo`lida omadsizlikdan qo`rqishi g`oyalari sodda tilda yoritib berilgan. Bu asarda inson uchun o`sha oxiradagi maqasad emas, aksincha o`sha maqsadga boradigan yo`l muhimligi juda ajoyib ko`rsatib berilgan.

Ahmad Otaboyev tarjimasida shunday iqtiboslar keltirilgan. "Yodingda tut: hamma vaqt aynan nima istashingni aniq bilgin". Bu asardagi qahramonlarning barchasi meni o`zim deydi yozuvchi. Lekin bu qahramonlarni orasida bu meni o`zim deb aytolmaydigan yagona qahramon bor. Bu ham bo`lsa Alkimyogar obrozidir. Chunki Alkimyogar hamma narsani anglagan hamma narsani tushungan, hamma narsani tagiga yetgan inson obrozidir. Men esa hamma narsani bilmayman hali ko`p narsani o`rganishim kerak bo`lgan bilimlar bor deydi yozuvchi. Savol tug`uladida nega bu asar mashhur dunyo bo`yicha. Manimcha mashhurlikni taminlagan omillar quydagilar. Birinchidan, asar juda sodda tilda yozilgan. Ikkinchidan, u ertaknamo xususiyatda yozilgan. Uchunchidan, undagi qahramonlar o`tmishda o`tgan yoki o`sha asar haramonigagina taluqli hisoblanmaydi. Ya`ni bu yo`l siz va biz, sizdan kiyin ham keladiganlar bosib o`tadigan yo`ldir.Bu asar dunyodagi millionlab kitobxonlarda umid, hayotsevarlik shamchirog`ini yoqolgan asardir.

Unutmang va ishoning, siz yashaydigan hududga eng yaqin bo`lgan qaysidir kutubxonada, qaysidir kitob dukonida sizni o`z xazinangiz kutib turibdi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1.Paulo Koelo “Alkimyogar” roman Tashkent “Yangi asr avlodi” 2004-yil

2.Paulo Koelo “Alkimyogar” “ Yangi asr avlodi” Toshkent 2013-yil “Kamolot “ kutubxonasi;

3.Www.ziyouz.com kutubxonasi.

ХИТОЙ ТИЛИНИ ЎҚИТИШДА БОШЛАНҒИЧ БОСҚИЧ ТАЛАБАЛАР ОҒЗАКИ НУТҚИДА УЧРАЙДИГАН ИНТЕРФЕРЕНЦИОН ХАТОЛАР ТАҲЛИЛИ (ERROR ANALYSIS)

Шасаидова Лола Шамаксудовна

педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD)
Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети
lshasaidova@gmail.com

Аннотация: Мазкур мақолада бошланғич босқич талабаларнинг хитой тилида оғзаки нутқини ривожлантириш жараёнида учрайдиган тилляраро интерференция натижасида келиб чиқадиган хатолар ҳақида сўз юритилган. Талабалар оғзаки нутқида учрайдиган фонетик (сегмент ва супрасегмент даражадаги), лексик (плеоназм, сўзларни ўз маъносида қўлламаслик), грамматик (морфологик, синтактик) ва лингвокультурологик аспектга оид интерференцион хатолар таснифи error analysis методи орқали шакллантирилган.

Калит сўзлар: хитой тили, оғзаки нутқ, интерференция, типик хатолар, (error analysis) методи.

ABSTRACT

This article discusses the errors as a result of interlingual interference that occurs in the process of developing students ’oral speech in elementary Chinese. Using the error analysis method, were classified the phonetic (segmental and suprasegmental levels), lexical (pleonasm, the use of words in unusual meanings), grammatical (morphological, syntactic) and lingua-cultural aspects of interference (interlingual) errors occurring in oral speech of the studentsKey words

Key words: Chinese language, oral speech, interference, typical errors, (error analysis) method

КИРИШ

Замонавий хитой тилини ўқитиш методикасида нутқ софлиги масаласига катта эътибор қаратилмоқда. Хитой тилини ўрганувчилар дуч келиши мумкин бўлган қийинчиликлар, уларнинг оғзаки ва ёзма нутқидаги хатоларни аниқлаш, сабабларини ўрганиш ва таҳлил қилиш ўқитиш мазмунига катта таъсири мавжудлигинии четда қолдирмаслик зарур.

Хатолар таҳлили анъанагага кўра чет тилини эгаллаш жараёни ҳақида ахборот олиш мақсадида қўлланилади. Хитой тилида оғзаки нутқни ривожлантириш жараёнида учрайдиган қийинчиликлар ва хатоларни аниқлаш, уларни бартараф этувчи усулларни ишлаб чиқиш хитой тилини ўқитиш методикасида ҳал қилиниши керак бўлган муҳим ва долзарб масалалардан бири ҳисобланади.

Хатолар билан боғлиқ материал асосида турли хил изланишларни олиб бориш мумкин: тилшунослар қиёсий тилшунослик мақсадлари учун хатолардан унумли фойдаланадилар; психологлар эса, умуман олганда, нутқ фаолияти назариясини ривожлантириш учун хатолардан фойдалансалар, методика, лингводидактика ва психолингвистика соҳаси мутахассислари чет тилини ўрганиш жараёни сифати ва самарадорлиги билан боғлиқ бўлган муаммоларни ҳал қилишда фойдаланадилар.

Бошланғич босқич талабаларинининг хитой тилида оғзаки нутқини ривожлантириш жараёнида тилляраро интерференция натижасида келиб чиқадиган хатолар кўп кузатилади.

Ўзбек ва хитой тилларининг ўзига хослиги, фарқли томонини ўрганиш талабаларнинг оғзаки нутқида учрайдиган интерференцион хатоларни аниқлаш ва асослашга имкон яратади.

АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ ВА МЕТОДОЛОГИЯ

Чет тили ўқитиш методикасида хатоларни таҳлил қилиш (error analysis) методига қизиқишнинг қайтадан пайдо бўлаётганини кузатиш мумкин [7, 11, 12]. Мазкур метод ўқув жараёнини бошқариш ва самарадорлигини оширишнинг муваффақиятли усули бўлиб, тизимли, кўп учрайдиган, такрорланадиган типик хатоларни ўрганишга қаратилган.

Хатоларни қайсидир маънода кузатилаётган натижа дейишимиз ҳам мумкин. Турли хил омилларнинг таъсири натижасида оғзаки ва ёзма хабарларда нутқий хато ёки нутқ меъёрларининг бузилиши, масалан, нутқий тажриба ва амалиётнинг етишмаслигигига кўра учрайди [1; 259-б.].

Замонавий методик изланишларда лисоний ва нутқий хатоларнинг турли таснифи келтирилган. Хитой тилини чет тили сифатида ўқитиш бўйича қатор илмий ишлар муаллифи Чэнг Чанглай лисоний хатоларни 2 турга бўлади: янглиш сўзлар (失误 shīwù-mistake) ва хато (偏误piān wù-error). Оғзаки ва ёзма мулоқот чоғида янглиш сўзлар ҳис-ҳаяжонли ва шошилинч вазиятларда, фикрни жамлай олмаган ҳолатларда ҳамда кутилмаган вазиятларда пайдо бўлиб, уларни тизимлаштириш ва таҳлил қилишга ҳожат йўқ. Ҳатто она тилида сўзлаш жараёнида бундай янглиш сўзлар учраб туради. Хатолар эса (иккинчи тури) чет тилини ўқитиш методикасида муҳим аҳамиятга эга бўлиб, уларнинг келиб чиқиш сабаблари, босқичлари, таснифларини аниқлаш ўқитиш самарадорлигига ижобий таъсир кўрсатади [13].

Ж.Жалоловнинг таъкидлашича, ҳар қандай қийинчилик, хусусан, она тили бўлмаган тилларни ўқитишдаги қийинчилик интерференциянинг юзага келиши билан боғлиқ бўлади [6].

Интерференция тилларaро ва тиличи бўлиши мумкин. Тилларaро интерференция она тили ва ўрганилаётган тил тизимидаги тафовут натижасида келиб чиқса, тил ички интерференцияси тил ўрганишда етарли тажрибага эга бўлгач, шаклланиб бўлган малакаларнинг янгилари билан ўзаро фаолиятга кириши натижасида келиб чиқади. М.Джусупов “лисоний алоқа индивиднинг она тили бўлмаган тилни эгаллашнинг барча босқичида содир бўлади. Иккинчи тилни эгаллашнинг ҳар бир босқичида лисоний алоқа ўрганувчининг онгида ўзига хос хусусиятларга эга бўлиб, қоидага кўра, унинг она тили бўлмаган тилнинг оғзаки ва ёзма нутқини эгаллаганлик даражасига мос келади” [5; 351-358-б.] деган ғояни илгари суради.

Интерференцион хатолар билан боғлиқ умумий таснифлар лингвист, психолингвист, психолог ва методистларга ўқув жараёнини оптималлаштиришга комплекс ёндашиш борасидаги умумий вазифаларни ечишга қаратилган ҳаракатларни бирлаштиришга имкон беради (1-жадвалга қаранг):

1-жадвал.

Тадқиқотларда келтирилган интерференцион таснифлар

Тадқиқотчилар	Интерференцион тасниф
У.Вайнрах	фонетик, лексик, грамматик интерференция
В.В.Алимов	товушли, орфографик, лексик, семантик, стилистик, тил ички интерференция [61]
Ж.Багана	фонетик, фонологик, грамматик, лексик интерференция
Н.Н.Рогозная	график, фонетик, грамматик, лексик,синтактик, просодик интерференция
Т.А.Пруцких, Н.М.Скобелкина	фонетик, морфологик, синтактик, лексик интерференция
Ж.Жалолов	лисоний (формал, семантик, функционал), маданий (вербал, новербал), методик интерференция

Тилларнинг умумий ва фарқли жиҳатларини батафсил ҳамда чуқур ўрганиш лингвистик таҳлилнинг вазифаси ҳисобланади. Ўқув жараёнида муносабатга киришадиган тилларнинг қиёсий таҳлили ва натижаларни таълим жараёнига босқичма-босқич тадқиқ этиш, машқлар тизимини ишлаб чиқиш лингводидактик таҳлилнинг мақсади бўлиб, тадқиқотимиз учун муҳим аҳамият касб этди.

НАТИЖАЛАР

Тадқиқотимиз доирасида юқорида келтирилган фикрлар асосида қуйидаги тасниф шакллантирилди [10] (2-жадвалга қаранг):

2-жадвал.

Филологик йўналиш бошланғич босқич талабаларининг хитой тилидаги оғзаки нутқида учрайдиган тиллараро интерференцияга хос типик хатолар таснифи

Фонетик хатолар	Сегмент бирликлар даражасидаги хатолар	Ўзбек тилида мавжуд бўлмаган хитой тилидаги товушлар талаффузи билан боғлиқ хатолар: тил усти товушлари **j[tɕ], q[tɕ ‘], x[ɕ],** тил учи орқа товуши **r[r]** ва **ü** унли товуши талаффузи
		Товушларни аниқ талаффуз қилмаслик ва эшитиб фарқлай олмаслик билан боғлиқ хатолар. Масалан, қўшма юнмулар **ao-ou, iao-iou**, димоқ юнмулари **an-ang, en-eng, ian-iang, in-ing** ва бошқаларнинг ўрнини адаштириб талаффуз қилиш
	Супрасегмент бирликлар даражасидаги хатолар	Хитой тилида тонларнинг нотўғри талаффузи билан боғлиқ хатолар. Хитой тилида тон маъно фарқловчи вазифани бажариб, нотўғри талаффуз қилиш сўз маъносининг ўзгаришига сабаб бўлади.
		Тон сандхиси, яъни нутқ оқимида тоннинг бошқа тонлар билан жойлашган ўрнига кўра ўзгариши ҳақидаги билимларга эга бўлмаслик билан боғлиқ хатолар

Лексик хатолар	Нутқда ортиқча сўз ишлатиш (плеоназм)	Ўзбек тилидан хитой тилига гапларни калькалаш натижасида келиб чиқадиган хатолар
	Лексик мослашув нормаларининг бузилиши	Хитой ва ўзбек тилларидаги мослашув хусусиятлари ўртасидаги фарқ натижасида келиб чиқадиган хатолар
	Сўзларни нотўғри қўллаш	Омоним ва синонимларни нотўғри қўллаш билан боғлиқ хатолар. Хитой тилида бўғинлар сонининг чеклангани нафақат бир бўғинли, балки икки бўғинли сўзлар такрорланиши омонимларнинг кўп миқдорда бўлишига сабаб бўлади. Шунингдек, хитой тили лексикаси синонимларга бой
Грамматик хатолар	Гапда сўз тартиби билан боғлиқ синтактик хатолар	Хитой ва ўзбек тилларида гап бўлаклари тартиби ўртасидаги тафовут натижасида келиб чиқадиган хатолар. Хитой тилида гапнинг ҳар бир бўлаги ўзининг маълум бир ўрнига эга бўлиб, улар тартибининг бузилишига йўл қўйиш гап маъносининг ўзгариб кетишига сабаб бўлади. Хитой тилида келишиклар мавжуд эмаслигидан айнан сўз тартиби ва ёрдамчи сўзлар грамматик маънони ифодаловчи вазифани бажаради.
	Морфологик хатолар	Ўзбек ва хитой тиллари морфологик тизимидаги тафовут натижасида келиб чиқадиган хатолар
Лингвокультурологик мазмундаги хатолар	Хитойларнинг когнитив англаш борасидаги стереотипларни билмаслик	Хитой ва ўзбек халқлари маданияти миллий онгидаги турли хил ассоциатив қаторларнинг мавжудлиги натижасида келиб чиқадиган хатолар. Масалан, зооморфизмлар асосида инсонга тавсиф бериш. Хитой тилида **狐男 (hú nán)** эркак тулки сўзи кўркам ва ўзига эътиборли эркакка нисбатан қўлланилади.
	Хитой халқининг ўзига хос анъаналари, ақидаларидан хабардор бўлмаслик	Ўзбек маданиятида мавжуд бўлмаган тушунчалар билан боғлиқ хатолар. Масалан, ўзбек маданиятида мавжуд бўлмаган 红包***hóngbāo*** – “қизил ҳамён” тушунчаси хитой анъанавий миннатдорчилик рамзи бўлиб, ичига имкониятдан келиб чиқиб пул солинади. Қизил хамён нафақат инсонга берилган совға, балки у вакиллик қилаётган анъана ёки таълимотга берилган эътироф ҳисобланади.
	Хитойча нутқий маданият ва мулоқот этикетини билмаслик	Ўзбек ва хитой ҳамжамиятидаги муомала вазиятларидаги моделлар, коммуникатив хулқ, мулоқотнинг ижтимоий-ролли жиҳатларининг бир-бирига мувофик келмаслиги натижасида келиб чиқадиган хатолар

МУҲОКАМА

Ўзбек ва хитой тиллари фонетик тизимларидаги ўзига хос жиҳатларни англаш талабалар аудиториясида талаффуз билан боғлиқ типик хатоларни ҳам аниқлашга ёрдам беради.

Хитой ва ўзбек тилида сўзлар турли ритмик тузилишга, турли просодик тизимларга эга, яъни ўзбек тилида урғу, хитой тилида эса оҳанг мавжуд, шунинг учун бу икки тил универсал эмас, ўзига хос мутаносибликларга эга ва, албатта, бу ўринда тиллар орасидаги просодик интерференция яққол намоён бўлади.

Хитой тили грамматикасида қоидаларга нисбатан истисно ҳолатлар жуда кўп. Бу ҳолат ҳам хитой тили грамматикасини ўзлаштириш жараёнини қийинлаштиради, ҳозирча бу муаммоларга доир, бу ҳодисаларни тушунтириб шарҳлаб берувчи махсус илмий тадқиқотларнинг йўқлиги ҳам бу борадаги муаммоларнинг ечимини талаб қилади. Европа тилларида мавжуд бўлган лингвистик терминлар ва категориялардан фойдаланиш ҳам хитой тили грамматик тизимини ўзлаштиришни енгиллаштирмайди.

Талабалар оғзаки нутқини ривожлантиришда қўлланиладиган машқ ва топшириқлар тизимини ишлаб чиқиш, бу борада метод ва технологияларни танлаш, шунингдек, ўқув қўлланма ва дарсликлар яратишда талабалар нутқида кўп учрайдиган хато ва камчиликларни инобатга олиш зарур. Бу борада қуйидаги хатоларни қайд этиш картотекасидан фойдаланиш тавсия этилади (3-жадвалга қаранг).

3-жадвал.

Талабалар нутқида учрайдиган хатоларни қайд этиш картотекаси

<table>
<tr><td>Талаба:</td><td colspan="2">Тил ўрганиш босқичи:</td><td>Ўқув фаолияти шакли:</td></tr>
<tr><td colspan="2">Хато тури:</td><td colspan="2">Тўғриланган вариант:</td></tr>
<tr><td colspan="4">Лисоний изоҳ:</td></tr>
<tr><td colspan="4">Тавсия этиладиган методлар ҳамда машқ ва топшириқлар:</td></tr>
</table>

ХУЛОСА

Error analysis методи орқали талабалар оғзаки нутқида учрайдиган фонетик (сегмент ва супрасегмент даражадаги), лексик (плеоназм, сўзларни ўз маъносида қўлламаслик), грамматик (морфологик, синтактик) ва лингвокультурологик мазмунга хос типик хатоларни аниқлаш асосида интерференцион тасниф шакллантирилди. Асосий эътибор она тили ва ўрганилаётган тил ўртасидаги тафовутда интерференциянинг ўрни салмоқли эканлигига қаратилди. Шакллантирилган тасниф талабаларнинг тилни эгаллашларида аниқликка эришиш, шу орқали уларга хитой тилида ўқув материалини самарали эгаллашларига ёрдам беради.

Таҳлил қилинган хатоларнинг ҳеч қайси бири тўғриланмай қолмаслиги керак. Талаффуздаги, грамматик шакллар ва сўзларни қўллашдаги, стилистик жиҳатдан мос сўзларни танлаш каби фаол турлардаги хатолар ўқитувчи томонидан алоҳида тушунтиришлар бериб тўғриланиши лозим.

АДАБИЁТЛАР

1. Азимов Е.Г., Щукин А.Н. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам). – М.: ИКАР, 2009. – 448 с
2. Алимов. В.В Интерференция в переводе. – Дом. Книга. 2011. –232 с.
3. Багана. Ж. Языковая интерференция в условиях франко-конголезского билингвизма. Автореф. дис. ... д-ра филол. наук. – Саратов, 2004. – 34 с.
4. *Вайнрайх У.* Языковые контакты. Состояние и проблемы исследования. Киев: Вища шк. –1979. – 264 с.
5. Джусупов М. Билингвальное образование: проблема звуковой и лингвокультурной интерференции // Вестник РУДН. 2017. №3 – С. 351–358.
6. Жалолов Дж. Интерференция в методике обучения неродному языку // Ўзбекистонда хорижий тиллар. Илмий-методик электрон журнал. №5–6. 2017. www/journal/fledu.uz.
7. Малышев Г.И., Киселевич Я.Е., Митчелл П.Дж. Трудности в изучении фонетики китайского языка русскоговорящими студентами // **Вестник Тамбовского университета.** 2018. – С. 43.
8. *Пруцких Т.А., Скобелкина Н.М.* Языковая интерференция в лингводидактическом аспекте // Педагогический ИМИДЖ. 2018. Т. 11. № 3 (40). С. 71–78.
9. Рогозная Н.Н. Типология лингвистической интерференции в русской речи иностранцев (на материале разноструктурных языков): Дисс. ... д-ра фил. наук. – М.: 2003. – 381 с.
10. Шасаидова Л.Ш. Хитой тилида оғзаки нутқни ривожлантириш усуллари (ўйин методлари асосида) : Пед. фан. бўй. фал. д-ри (PhD) ... дисс..автореф. –Т.: 2020. – 155 б.
11. Keiko Mochizuki., Hiroshi Sano., Ya-Ming Shen and Chia-Hou Wu. Cross-Linguistic Error Types of Misused Chinese Based on Learnes` Corpora // – Computational Linguistics and Chinese Language Processing, 2015. – Vol.20. №1. — P. 97–114.
12. Pengpeng Wang., Xuede Zhao. Error Analysis and Teaching Strategies in Acquisition of chinese Synonyms by Foreign Students // Advances in Education, 2020, №10 (1). — P.76 – 83.

CREATIVE AND TRAINING EXERCISES BASED ON EXTERIORIZATION METHODS IN CHINESE

Шасаидова Лола Шамаксудовна
педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD)
Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети

lshasaidova@gmail.com

Аннотация: Мақолада оғзаки нутқни ривожлантиришга қаратилган экстериоризацион методик усулларга асосланган машқлар ҳамда улардан фойдаланиш қоидалари ҳақида фикр юритилади.

Калит сўзлар: хитой тили, оғзаки нутқ, методик усул, машқлар, экстериоризация.

ABSTRACT

The article discusses the exercises based on exteriorization methods aimed at the development of oral speech and the rules of their use.

Keywords: Chinese language, oral speech, methodical method, exercises, exteriorization

КИРИШ

Мақолада оғзаки нутқни ривожлантиришга қаратилган методик усулни талабаларнинг оғзаки нутқ ҳаракатларини бажаришда *фикрий ҳаракатларнинг боришини аввалдан белгилаб берувчи усул* сифатида талқин этилади. Бу билимлар экстериоризацияси билан боғлиқ бўлиб, билимларни ноаниқликдан аниқлик ҳолатига чиқариш жараёни ҳисобланади. Экстериоризáция – (фр. *exteriorisation* – аниқлаш, намоён бўлиш, лот. *exterior* – ташқи, юзаки) - ҳаракатнинг ичкидан ташқи планга чиқишини англатади. Термин илк бор Ikujiro Nonaka ва Hirotaka Takeuchiлар томонидан ишлаб чиқилган SECI [10] моделида таҳлилга тортилган. Чет тилини ўрганиш жараёнида экстериоризация қанчалик самарали бўлса, чет тилини ўзлаштириш даражаси шунчалик юқори бўлади. Шу аснода хитой тилида оғзаки нутқини ривожлантиришда 6 турдаги экстерирозацион методик усуллар ва уларга асосланга машқлар тизимини таҳлил этамиз.

АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ ВА МЕТОДОЛОГИЯ

Чет тили ўқитиш методикасида, хусусан, оғзаки нутққа ўргатишда турли машқлар тизими илгари сурилади Е.И.Пассов [8], Ж.Жалолов [4], Л.Т.Ахмедова [1] ва улар кўплаб тадқиқотчилар томонидан таклиф этилаётган машқлар тизимларига асос сифатида хизмат қилади. Хитой тилини ўқитиш методикасига доир тадқиқотларда ҳам турли машқлар тизими тавсия этилади. [2, 3, 6, ,7, 9].

Хитой тилини ўқитиш бўйича қатор тадқиқотлар муаллифи Т.Л.Гурулева ишлаб чиққан машқлар тизими коммуникатив лаёқатни шакллантиришга мўлжалланган бўлиб, тадқиқотимиз учун муҳим аҳамият касб этди [3]. Муаллиф лаёқатни мутахассиснинг қобилияти ва касбга доир маълум бир вазифаларни бажаришда тайёр эканлиги, билими, кўникмаси сифатида кўриб чиқади. Бу нуқтаи назардан у И.А.Зимняянинг коммуникатив лаёқат ҳақидаги таърифидан келиб чиқиб иш тутади, ўрганилаётган тил воситалари ёрдамида нутқий фаолиятни амалга ошириш қобилиятини шакллантириш, фонологик, лексик-грамматик, ижтимоий-лисоний ва мамлакатшуносликка доир кўникма ҳамда малакалар асосида турли хил вазифаларни бажариш, турли вазиятларда у ёки бу мулоқот доирасида иш кўра олишни назарда тутади [5]. Т.Л.Гурулева томонидан таклиф қилинган машқлар тизими ўз ичига *шуғуллантирувчи тренинг машқларни* (энг оддий кўникмалардан малакани эгаллаш даражасигача кўтариш) ва *ижодий*

машқлар (энг оддий малакадан коммуникатив лаёқат талаб қилувчи мураккаб малакаларни эгаллашни назарда тутади) олади. Ишлаб чиқилган машқлар фаол кўринишда ёки интерфаол кўринишларда амалга оширилиши мумкин.

НАТИЖАЛАР

Айтиш жоизки, кузатувларимизда келтирилган машқлар ўқитиш усуллари билан мослаштирилмаган. Тадқиқотда келтирилган манбаларга асосланиб, хитой тилини ўқитишнинг бошланғич босқичида оғзаки нутқ кўникмалари ва тил малакаларини ривожлантиришда қўлланиладиган умумий мақсад ва тамойилларга эга машқ ва топшириқларга таянган ҳолда тренинг ва креатив машқларни юқорида келтирилган қуйидаги методик усуллар билан мослаштирдик.

1. Имитатив усуллар. Улардан фойдаланиш ўқитувчидан тайёргарликни ва махсус воситалар презентацияси орқали лексик-грамматик бирликлар намуналарини эшитиб, сўзма-сўз такрорлаш талаб қилинади. Оғзаки имитацияни ташкил этишда овозли ёзувдан фойдаланиш алоҳида роль ўйнайди.

2. *Таҳлилий фарқлаш усуллари*. Уларга мурожаат этган ҳолда ўқитувчи тил материалини олдиндан эълон қилади. Бу материалда чет тилидаги у ёки бу ҳодисанинг вазифавий ўзига хослиги ифодаланган бўлади. Ўқитувчи таҳлил қилиш, қиёслаш, таққослаш ёрдамида талабаларни тил бирликларини дифференциациялашга йўналтиради ва ҳоказо. Бу ўринда кўргазмалиликдан фойдаланиш, олдиндан тайёрланган, у ёки бу тил тамойиллари асосида гуруҳланган жадвалларни, сўзлар рўйхатини доскада кўрсатиш талаб қилинади. Шунинг билан бир қаторда талаба бу кўргазмали воситаларга исталган пайтда мурожаат этиши ва фойдалана оладиган бўлиши зарур.

3. *Тезкор – машғулот усуллари*. Ўқитувчи бу усулларга мурожаат эта туриб ўқув материалини шундай тақдим этиши керакки, алоҳида олинган гап турларини ўрганишда, қайта тушунтиришда талабаларнинг нутқ ҳаракатларини рағбатлантириши шарт бўлади. Бунинг учун олдиндан тайёрлаб қўйилган жадваллар, хилма-хил машқлар, яъни сўз бирикмаларини намуналар бўйича тузиш, саволларга жавоб бериш каби иш усулларига мурожаат этилади ва ҳоказо.

4. *Конструкцияловчи усуллар.* Бунда ўқитувчи томонидан шартлар тузиб қўйилган бўлиши зарур. Масалан, намуна асосида келтирилган вазиятларга доир гаплар тузиш, фикрларни ифодалаш, шу вазиятдан чиқиш учун гаплар туза олиш ва ҳоказо. Лексик, грамматик бирликлар, синтактик қурилмаларни талабаларнинг нутқида ривожлантириш учун ўқитувчи махсус ёки ўхшаш саволларни беради ва вазиятга киришишни таклиф қилади.

5. *Нутқни юзага келтирувчи усуллар* – улардан фойдаланиш талабаларга мустақил равишда ўқув жараёнида кўзда тутилган мавзулар юзасидан ўз фикрларини ифодалашга ёрдам беради, нутқни юзага келтириш учун имкон беради. Ўқитувчи мавзуни таклиф қилади, монологик ёки диалогик нутқда ифодаланаётган фикрни ривожлантиришни тавсия этади, ўз фиклари ифодаланган вариантни ҳам таклиф этади, керакли вазиятларда талабаларни нутқий фаолиятга қўшилишга ундайди, улар билан мулоқот ўрнатади. Бу усуллардан фойдаланиш жараёнида талабалар ўқитувчига нисбатан кўпроқ гапиришлари талаб қилинади.

6. *Ўйин усуллари* – улардан фойдаланиш жараёнида ўқитувчининг вазифаси ва ҳолати сезиларли равишда ўзгаради. Ўқитувчи гуруҳда очиқ сўзлашиш, ҳиссий ва мулоқот эркинлиги муҳитини яратиши зарур бўлади. У ўйин қоидаларини, ўйиннинг мақсад, вазифаларини эълон қилади, жараёнга талабаларни жалб этади, ҳар бир талаба ўз ролини танлаши, арбитр ёки кузатувчи сифатида иштирок этиши мумкин. Ўйин ҳаракатлари асосида тил воситаларини танлаш бўйича ички операциялар мажмуаси ётади, шунингдек, фақат нутқий эмас, балки вазият, ҳолатларга доир қарорларни қабул қилиш вазифалари туради.

МУҲОКАМА

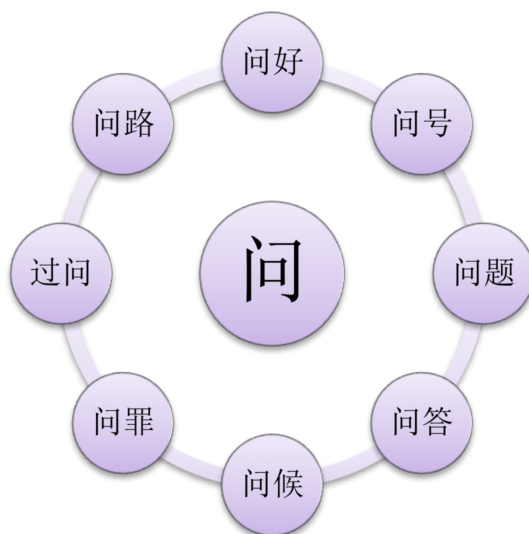
Берилган нутқий коммуникатив топшириқларнинг шартли нутқий машқлардан фарқи шундаки, бунда вазият ва ундаги иштирокчиларнинг вазифасини ўқитувчи белгилайди. Нутқий коммуникатив топшириқларни бажариш жараёнида турли мавзу ва вазиятлар бўйича ҳақиқий фикр алмашиш амалиёти орқали талабалар ўз фикрларини чет тилида ифода эта олиш ва ўзгаларнинг фикрларини тушуна олишни ўрганадилар.

Намуна:

1-машқ. Намуна асосида берилган сўзларга маъноси яқин сўзларни топиб, қўлланилиш ҳолатини изоҳланг ва фарқланг.

词语	近义词	从语法上对比近义词	列 如
头儿	领导	“头儿”在口语中用	这是我们头儿
		“领导” 用比较正式的场合	遭到领导的批评

2-машқ. Берилган сўзлардан намуна асосида сўз бирикмаси тузинг. (学，吃，好，电，车，球)

1-топшириқ: Қуйида телефон суҳбати вазияти акс этган карточкадан фойдаланиб, савол-жавоб асосида суҳбатни давом эттиринг.

A	B
1. A给 B打电话请 **他看**电影 А кинога бориш таклифи билан B га қўнғироқ қилади. **2.** 电影名字："红楼梦"Фильм номи: " Қизил кўшкдаги туш" **3.** 时间：7：00 Вақти ：7：00 **集合地点**：语言大学楼门口 **4.**Учрашиш жойи ： Лингвистик Универстет дарвозаси олдида	**1.**B **接**A**的**电话 B A нинг қўнғироғига жавоб беради. Қуйидаги мазмундаги саволлар берилади： **2.**要问：什么事？Нима гап? **3.**什么电影？Қайси фильм? **4.几点开始？**Соат нечада бошланади? **5.** 在 哪儿**集合？**Қаерда учрашилади?

2-топшириқ. Гуруҳда мавзуга доир мунозара ўтказинг, фикр алмашинг, фикрингизни изоҳланг, муҳокама қилинг, тушунтиринг, ўзгалар фикри билан солиштиринг, фикрингизни асосланг, ҳикоядан хулоса чиқаринг, янги фикр беринг.

阿凡提的故事	**Афандининг ҳикояси**
一天，阿凡提正在在路上走，几个人过去叫往他。**"阿凡提，你懂的**东西很多，你说，我们应该把什么事情记住，应该把什么事情忘掉？" **阿凡提想了想，回**答说：**"要是**别人为你做了一件好事你应该记住，要是你为别人做了一件好事，应该立刻把他忘掉。"	Бир куни йўлда кетаётган Афандига ўтиб кетаётган бир неча одам юзланибди: "Афанди, сен кўп нарсани биласан, айтгинчи, биз нимани ёддан чиқармаслигимиз, нимани унутишимиз керак?" Афанди ўйлаб туриб жавоб берибди: "Агар бирон кимса сенга яхшилик қилса, албатта ёддан чиқармаслигинг, сен бировга яхшилик қилган бўлсанг, дарҳол унутиб юборишинг керак".

Ўқитувчи томонидан талабаларда оғзаки нутқни ривожлантиришга қаратилган ҳаракатлар, яъни имитациядан бошлаб нутқни юзага келтирувчи ҳаракатлар иш усуллари тамойилларига киритилган. У ёки бу усулларни қўллашда ўқитувчи ва талабаларнинг вазифалари қуйидагича акс этади (1- жадвалга қаранг).

1-жадвал.

Оғзаки нутқни ривожлантиришга қаратилган усулларни қўллашда ўқитувчи ва талабанинг вазифалари

Ўқитувчи	**Талаба**

лисоний ва нутқий ўқув материалини тайёрлаш ва тақдим этиш	англанган ҳолдаги оғзаки имитацияни бажариш
ўқитиш воситаларини танлаш ва тайёрлаш	тил ҳодисаларини фарқлаш, таҳлил қилиш ва таснифлаш
талабаларни нутқ фаолиятида иштирок этишга ундаш ва рағбатлантириш	намунага биноан вариатив нутқ ҳаракатларини бажариш
нутқий фаолиятнинг олиб борилиши ва бажарилишида талабаларнинг ҳаракатларини назорат қилиш	мустақил нутқ фаолиятини амалга ошириш учун тил воситаларини танлаш
ўйинларни танлаш, ишлаб чиқиш, олиб бориш	ўйин шаклида нутқ фаолиятини амалга ошириш учун ички механизмлардан комплекс фойдаланиш

Шу аснода ўқитувчи ташкилий фаолиятининг мазмуни ва тавсифи (талабаларнинг оғзаки нутқ ҳаракатларини бажаришда ички ва ташқи шароит); ўқитувчи томонидан танланган методик усулнинг типига монанд нутқий ва коммуникатив топшириқларнинг мазмуни ва тавсифи аниқланиши мумкин. [11]

ХУЛОСА

Оғзаки нутқни ривожлантиришга қаратилган методик усул ўқитувчининг талабалар оғзаки нутқий фаолиятларини бажаришларидаги фикрий ҳаракатларнинг бориш жараёнларини олдиндан аниқлашга қаратилган шароит ва воситаларни ташкиллаштирувчи восита сифида талқин этилиши мумкин.

Ўқитувчининг ташкилий фаолияти ва талабаларнинг нутқий фикрий вазифаларини белгилашда бошланғич босқичда талабаларнинг оғзаки нутқини ривожлантиришга қаратилган *имитатив* (тил шакллари ва нутқ қурилмаларини такрорлаш), *таҳлилий фарқлаш* (нутқ ҳаракатлари ва хатоларни таҳлил қилиш), *тезкор – машғулот* (сўз бирикмаси даражасида намуна асосида машқ қилиш), *конструкцияловчи* (гап даражасида нутқ бирликларини танлаш ва намуна асосида машқ қилиш), *нутқни юзага келтирувчи* (мустақил равишда намуна асосида ёки намунасиз нутқни юзага келтириш), *ўйин усуллари* каби 6 турдаги усулларни ажратаб кўрсатдик. Ҳар бир типдаги усулларга машқ ва топшириқлар мослаштирилди.

Келтирилган усуллар ёки конкрет машқ ва топшириқларни қўллаш кўлами ўқитувчи томонидан талабаларда лисоний ва лингвокультурологик интерференцияни енгиб ўтиш, индивидуал ва умумий интелектуаал салоҳиятлари даражасига, лисоний ва нутқий ўқув материалини ўзлаштириш қийинчилиги ва давомийлигига ҳамда методик воситаларнинг мавжудлигига кўра индивидуал тартибда белгиланади.

АДАБИЁТЛАР

1. Ахмедова Л.Т. Теория и практика обучения профессиональной русской речи студентов-филологов. –Т.: Фан ва технология. 2013. –200 с.

2. Балыхина Т.М., Чжао Юйцзян. От методики к этнометодике. Обучение китайцев русскому языку: проблемы и пути их преодоления: монография. 2-е изд. – М.:РУДН, 2010. – 344 с.

3. Гурулева Т.Л. Практический курс речевого общения на китайском языке. – М.: Восточная книга, 2016. – 448 с.

4. Жалолов Ж. Чет тил ўқитиш методикаси. – Т., 2012. – 432 б.

5. Зимняя И.А. Психология обучения неродному языку. – М.: Рус.язык, 1989. – 223 с.

6. Кочергин И.В. Очерки лингводидактики китайского языка. 3-е перераб : монография. – М.: Восточная книга, 2012. – 184 с.

7. Масловец О.А. Методика обучения китайскому языку в средней школе. – М.: Восточная книга, 2012. –184 с.

8. Пассов Е.И. Концепция коммуникативного иноязычного образования (теория и её реализация). Методическое пособие для русистов. – Санкт-Петербург: Златоуст, 2007. – 200 с.

9. 基于建构主义的汉语教学练习设计思路探析. Лю Цинь. Хитой тилини конструктивизм асосида ўқитишдаги машқлар тизимини ишлаб чиқиш бўйича мулоҳазалар таҳлили // Хитой ва Тайван ўқитувчилари учун халқаро таълим конференция материаллари. – 2014. – Б. 68–75.

10. Ikujirō Nonaka, Hirotaka Takeuchi. The Knowledge-creating Company: How Japanese Companies Create the Dynamics of Innovation. – Oxford University Press, 1995. – 284 p.

11. Шасаидова Л.Ш. Хитой тилида оғзаки нутқни ривожлантириш усуллари (ўйин методлари асосида) : Пед. фан. бўй. фал. д-ри (PhD) ... дисс..автореф. –Т.: 2020. – 155 б.

ХИТОЙ ТИЛИНИ ЎҚИТИШГА ҚАРАТИЛГАН ОНЛАЙН ЎҚУВ ПЛАТФОРМАЛАРИ

Заитова Нилуфар
ТДШУ қошидаги академик лицей ўқитувчиси

Аннотация: Шарқ тиллари учун электрон таълим дастурларини яратиш, бу тил тизимларининг ўзига хос хусусиятларидан инобатдан четда қолдиришмаслик деганидир. Акс холда бир қатор муаммоларни келтириб чиқаради, лекин анъанавий таълим моделидаги ўзгаришлар аллақачон хитой ва бошқа шарқ тиллари учун онлайн платформаларга талаб катта эканлигини кўрсатди. Мазкур мақолада хитой тилини ўқитишга қаратилган онлайн ўқув платформалари ҳақида сўз юритилади.

Калит сўзлар: хитой тили, онлайн ўқув платформаси, едХ, Coursera

ABSTRACT

The creation of e-learning programs for oriental languages has a number of additional problems arising from the specific features of these language systems but shifts in the traditional education model have already revealed a great demand for online courses in Chinese and other languages.

This article discusses online platforms for learning Chinese.

Key words: Chinese language, online platforms, едX, Coursera

КИРИШ

Жаҳонда узлуксиз таълимнинг интенсив тарзда ривожланишига янги технологияларни ҳаётнинг барча жабҳаларига интеграциялашуви ва оммавий очиқ онлайн курсларни (MOOC) очилиши туртки бўлди. 1990 йилларда илк бор электрон таълим платформалари яратилди. Орадан 20 йил ўтиб, 2012 йилда учта энг йирик платформалар бўлмиш Coursera, EdX и Udacity ўз фаолиятини бошлади. Бу пайтга келиб оммавий онлайн таълимнинг ҳақиқий даври бошланди ва бугунги кунга келиб ўндан ортиқ таълим платформалари мавжуд.

Дунёда онлайн таълим кўпчилик учун одатий машғулотга айланиб, фаол қўлланилмоқда. Интернет фойдаланувчилари учун мавжуд бўлган ўқув дастурларининг сони ўн мингтага етди. Бу эса том маънода глобал миқёсда ҳақиқий "Экотизимли онлайн таълим" нинг шаклланганидан далолат беради.

АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ ВА МЕТОДОЛОГИЯ

Дунёнинг 70 дан ортиқ мамлакатларидаги 4000 дан ортиқ университет, 30 минг бошланғич ва ўрта мактаблар ва 45 минг коллежларда хитой тили онлайн курслари мавжуд. Хитой таълим вазирлигининг халқаро ҳамкорлик ва алмашинувлар департаменти директори Ливу Жиннинг маълумотларига кўра, Хитойдан ташқарида хитой тилини ўрганувчилар сони 200 миллионга етди. Янги онлайн платформалар коронавирус инфексияси пандемияси даврида бутун дунё бўйлаб хитой тилини ўрганишни тарғиб қилишда фойдали бўлади. Ҳозирга кунда ўз ишини самарали олиб бораётган ўқув платформалар ва уларнинг имкониятларини таҳлилини амалга оширамиз.

Top Chinnese онлайн ўқув платформа

Дарслар самарадорлигини ошириш учун махсус платформа бўлиб, унинг функционаллиги энг кичик деталлargacha инобатга олинганлигидадир. Мазкур онлайн платформа ўрганувчилар ва ўқитувчиларни юқори интерактивлик билан боғлайди. Мазкур онлайн платформа тақдим этаётган имкониятлар:

Аудиторияда видео суҳбатлар (Видео-чат) олиб бориш имконияти. Ўқитувчи ва ўрганувчиларнинг видеочатлари реал вақтда хитой тилида "жонли" мулоқот тарзида амалга оширилади.

Ўқув материалларини олиш имконияти. Ўрганувчилар ўқув материаллари, электрон дарсликлар, презентациялар ва аудио ёзувлар, диалоглар, хитой маданияти ҳақидаги видеолар ва бошқаларни бемалол кўриш ва юклаб олиш имкониятига эга бўладилар.

Ўрганувчиларнинг интерфаол иштирок этиш имконияти. Ўрганувчи дарс жараёнида фаол иштирок этади, виртуал доскага бирор нарса чизади ва ёзади. Масалан, тушунарсиз бўлган фикрлар, қоидалар ва иероглифларни қайд этиб бориши, ўқитувчи эса дарҳол тушунтириши мумкин.

Иероглифларни тўғри тартибда ёзишни ўрганиш имконияти. Ўрганувчилар ўқитувчи назорати остида компьютерда сичқонча воситасида ёки телефон, планшетда бармоқлар ёрдамида иероглифларни имло қоидаларига кўра ёзишлари мумкин бўлади. Бунда йўл қўйилган хатоларни дарҳол тузатиш имконияти берилади.

Уй вазифасини онлайн топшириш ва текширтириш. Ҳар бир дарсдан кейин уй вазифаси шахсий кабинетда фото ёки аудио форматда ёзма ёки оғзаки шаклда топширилади. Ўқитувчи онлай баҳо қўяди ва изоҳ ҳамда шарҳлар қолдиради.

Такрорлаш имконияти. Барча дарслар ёзиб олинади. Ўрганувчи қолдирган ёки ёддан чиқарган дарсни шахсий кабинетга кириб қайта кўриб, такрорлаб олиши мумкин.

Ҳар бир дарсдан кейин ҳисобот олиш имконияти. Ҳар бир дарсдан кейин ўқитувчи давомат, вазифани бажарганлик ва ҳ.к.лар бўйича ҳисобот беради. Бу эса ўрганувчилар ва уларнинг ота оналарга камчиликлар, ютуқларни билиб бориш имкониятини беради.

Платформа “Болалар учун хитой тилини ўйин асосида ўрганиш”, “HSK 1-6 хитой тилини билиш даражаси халқаро имтиҳонига тайёргарлик”, “2-4 кишилик кичик гуруҳ учун дарслар”, “Шахсий хитой тили дарслари”, “Бепул дарслар” каби дастурларни таклиф этади.

2.“Первая универсальная русскоязычная платформа по обучению китайскому языку” платформаси хитой тилини рус тилида ўргатувчи платформадир. Мазкур онлайн платформа тақдим этаётган имкониятлар:

Доимий амалиёт имконияти;

1 ҳафтада 3 нафар тажрибали ўқитувчи билан амалий ишлаш;

Барча воситаларнинг бир жойдан олиш;

Ҳар ҳафтада уч нафар тажрибали ўқитувчи билан машқ қилиш;

Луғат яратиш имконияти. Сўзларнинг таржимаси, иероглифнинг ёзилиш қоидалари, ишлатилиш кўламини ўрганиш билан, бирга шахсий кобинентда тўплаб луғат яртатиш;

Сўзни эслаб қолишга ёрда берувчи фишкалар учун 5 та ақлли чип;

Сўзларни ёдлаш ва такрорлаш учун махсус техника;

Тил муҳитига тўлиқ кириш имконияти;

Платформани тарк етмасдан қўшиқларни тинглаш, янгиликларни ўқиб, веб - сайтларга ташриф буюриш;

Доимий назоратда бўлиш;

Шахсий назоратчи куратор ўзлаштириш даражасини назорат қилиб бориши.

Китайский для начинающих. СпБГунинг Coursera платформасидаги университет дастурига мувофиқ хитой тилини нолдан ўрганиш (85 соат) курси бўлиб рус тилида олиб борилади.

Мазкур платформа A1 даражасидаги асосий лексика ва грамматикани ўзлаштиришга қаратилган ўнта дарсдан иборат. Курсни ташкил етувчи асосий тематик блоклар:

лексика и иероглифика;

изоҳлар ва намуналар билан берилган грамматика;

ёдлаш учун кенг қўлланиладиган жумлалар;

ўзлаштирилган ўқув материалини нутқда қўллаш.

3.Tsinghua Chinese: Start Talking with 1.3 Billion People платформаси

Цингхуа университетининг едХ платформасидаги хитой тилига киришнинг қисқа муддатли (12-18 соат) курси бўлиб, инглиз тилида олиб борилади.

Платформада бир нечта содда диалогларни ўзлаштириш, тинглаш кўникмасини машқ қилиш, хитой тилини мустақил ўрганиш бўйича профессионал маслаҳатлар олиши мумкин бўлади. Курс формати янги бошланувчилар учун жуда мос келади, чунки у тил ўрганувчиларни тўхтамасликка ва тилни эгаллашда дуч келинадиган қийинчиликлардан қўрқмасликка доимий мотивация бериб туради. Курс профессор Хиа Динг, доцент Ли Лу ва Цингхуа университетининг бошқа ўқитувчилари томонидан олиб борилади.

4. Mandarin Chinese Essentials едХ платформасидаги хитой тилида бизнес луғатни ўзлаштиришга қаратилган (30-50соат) курс бўлиб инглиз тилида олиб борилади.

Мазкур платформа бешта ўқув дастуридан иборат бўлиб, уларнинг ҳар бири бизнес учун хитой тилини ўргатишга қаратилган янги сўзлар ва грамматик қурилмаларни бериб боради. Курс модератори, МандаринХ компаниясининг яратувчиси ва бош директори Естелла Чен тилни бизнес муҳитида қўллашга эътибор қаратади. Ўқиш охирида нафақат оҳанг, асосий грамматика, бизнес луғатни

ўзлаштириш, балки Хитойнинг аутентик маданий хусусиятлари билан ҳам танишиш мумкин бўлади.

НАТИЖАЛАР ВА МУҲОКАМА

Тадқиқотларда аниқланишича, замонавий технологиялар ҳалигача чет тилини ўрганишда талаффузни онлайн режимда яхши ўзлаштиришга имкон бермаслиги мумкин. [1.97].

Айниқса, хитой тилининг ўзига хос хусусиятларидан бўғин ва тон, шунинг учун артикуляция ва оҳангга алоҳида эътибор беришни талаб қилади. ривожланиш - бу тилни ўрганишнинг енг муҳим жиҳати. Хитой тилининг талаффуз томони муҳим рол ўйнайди. Чунки хитой тилидаги сўзларда тон маъно ажратувчи функцияни бажаради, нотўғри талаффуз суҳбатдошлар ўртасида тушунмовчиликни келтириб чиқариши мумкин. Шу сабабли, тингловчилар фонетикага оид маърузаларга кўпроқ эътибор қаратишлари тавсия этилади. Кейинчалик ҳам, хитой тилидаги товушларнинг артикуляцион хусусиятлари мажмуасини мустаҳкамлаш ва мунтазам равишда янгилаб туриш учун, ўқув жараёнида вақти-вақти билан уларни қайта такрорлаб туриш талаб эилади. Онлайн машғулотда тьютор, модератор, амалиётчи, маърузачи ўқитувчилар командаси ўқув жараёнини мунтазам кузатиб боради. Яъни ўрганувчининг иероглифни, ўрганишга ва ёдлашга, оҳанг устида ишлашга қанча вақт сарфлаганини мониторингини олиб бориш имкониятига эга. Офлайн дарсларда маълум мониторинг механизмлари мавжуд бўлса-да, назоратни тўла тўкис олиб бориш мушкул.

Одатда онлайн курсга ёзилганлар ва уни муваффақиятли тугатганлар сони ўртасида фарқ бор. Катта қизиқиш а билан бошланган ишни охиригача бажармасликнинг сабаблари одатда субъективдир (бўш вақтнинг етишмаслиги, курснинг маълум қисмларигина билан танишиш, дастурни якунлашда ҳужжатли тасдиқлаш талаб қилинмаслиги ва бошқалар.). Курс яратувчилари учун дастурларнинг самараси, маррага етиб келган тингловчиларнинг натижаларига боғлиқ. Бу натижаларини якуний баҳолаб, курсни монетизация қиладилар. Ўрганувчилар учун битта курсни муваффақиятли тугатишва шу курсни кейинги босқичида бонус шаклда ўқишни давом еттиришга кучли мотивация бўлади **[** 2].

Курсларни тугатганлиги тўғрисида гувоҳнома олиш учун талаба одатда веб - камера ёрдамида реал вақтда ўтказиладиган тестдан ўтиши керак, лекин бу форматда ташқи ёрдам ёки алдаш эҳтимолини бутунлай олиб ташлаш жуда қийин. Асосан, Хитой таълим муассасалари томонидан тақдим этиладиган жуда кўп сонли онлайн курслар фонида, маълум стандартлари йўқлиги тингловчига танланган дастурни қайси даражадан бошлашни ва ўқишни давом эттиришини мустақил равишда белгилашга имкон бермайди.

Онлайн-обучение восточным языкам: возможности
и вызовы (по результатам внедрения программ электронного
обучения китайскому языку).

ХУЛОСА

Умуман олганда, замонавий таълимда аллақачон АКТга асосланган, очиқ онлайн курсларнинг кенг қўлланилиши, уларнинг таълим тизимига фаол интеграцияси деярли ҳар қандай фанни ҳар қандай таълим муассасида ўқитишда фаол қўллаш мумкинлигини тасдиқлайди. Ҳозирги рақамли авлод ўқувчилари учун онлайн ўқув платформаларини

самарасини келтириб ўтилган камчиликларига қарамасдан жуда юқори эканлигини интернет оламида таклиф этилаётган жуда кўп сонли ўқув маҳсулотларининг кенг кўламлилигига кўра тахмин қилиш мумкин.

АДАБИЁТЛАР

1. Власова Н.Н,. Колпачковам Е.Н,. Сомкина Н.А.Информационное общество: образование, наука, культура и технологии будущего. 2019. Вып. 3. С97.

2.Pethuraja S. Massive Open Online Courses (MOOCs) For Everyone // Amazon.com: Kindle editionhttps://www.amazon.com/Massive-Online-Courses-MOOCs-Everyoneebook/dp/B00X2NTJPY

3.https://inbusiness.kz/ru/last/kitaj-zapustil-onlajn-platformy-po-izucheniyu-kitajskogo-yazyka-dlya-inostrancev

4. https://zeh.media/znaniye/onlayn-obrazovaniye/2793104-x-kursov

USE OF INTERACTIVE METHODS IN TEACHING PRIMARY SCHOOLS.

Surayyo Nazarova Bahodir qizi
Chirchik State Pedagogical Institute is a student of the 3rd stage of primary education
surayyonazarova0407@gmail.com

Annotation: This article provides information on the benefits of using interactive methods in teaching primary school and the unique organization of the lesson using modern teaching technologies, group and individual work.

Key words: method, interactive, innovation technologies, primary school, continues education, work in groups, individual work, modern teaching methods and technologies.

Zamonaviy ta�limni tashkil etishda qo�yiladigan talab ortiqcha ruhiy va jismoniy kuch sarf etmay natijaga erishishdir. Qisqa vaqt ichida ma�lumotlarni o�quvchilarga yetkazib berish, ularda ma�lum bir fan yuzasidan malakalarni hosil qilish, shuningdek, o�quvchilar tomonidan egallangan ko�nikma va malakalarni mustahkamlash o�qituvchidan yuksak pedagogik mahorat hamda yangicha yondashuvni talab qiladi. Bugungi kunda rivojlangan mamlakatlar tajribasiga tayanadigan bo�lsak, ularda ta�limning asosini tashkil etuvchi metodlar - interfaol metodlardan foydalanishdir.

Interfaol metod ta�lim jarayonida o�quvchilar o�rtasidagi faollikni oshirish orqali o�quvchilardagi qiziqishni oshirish, shaxsiy sifatlarini rivojlantirishga qaratish orqali dars samaradorligini oshirishdir.

Hozirda ta�lim metodlarini takomillashtirishning asosiy yo�nalishlaridan biri interfaol ta�lim va tarbiyadan iborat. Barcha fan o�qituvchilari shu jumladan boshlang�ich ta'lim o�qituvchilari dars mashg�ulotlari jarayonida interfaol metodlardan foydalanmoqdalar.

Interfaol metodlarni qoʻllash natijasida oʻquvchilarda tahlil qilish xulosalar chiqarish, oʻz fikrini erkin bayon qilish, sogʻlom raqobat, mulohaza yuritish kabi xususiyatlar shakllanib, rivojlanib boradi.

Interfaol degani, oʻqituvchi va oʻquvchilar yangi metodlar orqali dars samaraligi oshadi, yangi darsni mulohaza, bahs-munozara orqali oʻrganadi, qoʻyilgan maqsadga erishish uchun darsda oʻquvchi faol ishtirok etgan holda harakat qiladi, yaʻni ham fikrlaydi, ham baholaydi ham tinglaydi eng keragi oʻzi ishtirok etgan topshiriq mazmunini anglab yetib, oʻzlari bilmagan holda darsga qiziqib ketadilar.

Zamonaviy pedagogik texnologiyalarga asoslangan interfaol strategiyalar taʻlim jarayonida jamoani qamrab olishga moʻljallangani yoʻl-yoʻriq koʻrsatuvchi nazoratchiga aylanishi va eng asosiysi oʻquvchilar bilimining samaradorligini oshirish hisoblanadi.

O'quvchi matnni to'g'ri, tez, tushunib o'qish, mazmunini o'zlashtirish bilan ilk bor o'qish darslarida yuzlashadi. O'qish darslari orqali o'quvchilarning Davlat ta'lim standarti (DTS) talablari bo'yicha o'zlashtirishlari ko'zda tutilgan o'quv-biluv ko'nikma-malakalari hamda bilimlarni egallashlariga yo'l ochiladi.
Aynan o'qish ta'limida insonning, avvalo, o'zligini, qolaversa olamni anglashga boʻlgan intilishlariga turtki beriladi.

Shu maqsadda „O'qish kitobi" darsliklariga ona tabiat, atrofimizni o'rab turgan olam, Vatanimiz tarixi va bugungi qiyofasi, kattalar va bolalar hayoti, mehnatsevarlik, istiqlol va milliy-ma'naviy qadriyatlar, xalqlar do'stligi va tinchlik kabi turli mavzular bo'yicha atroflicha tushunchalar berishga mo'ljallangan badiiy, axloqiy-ta'limiy, ilmiy-ommabop asarlar kiritiladi.

O'qish darslari savod o'rgatish davrida o'quvchilarni bo'g'in, so'z va gaplar bilan tanishtirish va ularni o'qish, rasmlar asosida hikoya qilish tarzida uyushtirilsa, o'qish texnikasi egallangandan so'ng o'qish muayyan mavzular bo'yicha tanlangan badiiy, ilmiy-ommabop matnlar yuzasidan olib boriladi.

Boshlang'ich sinf „O'qish kitobi" darsliklariga kiritilgan muayyan mavzular o'quvchilarni badiiy adabiyotning sehrli olamiga olib kirishi, dunyoqarashlarini milliy istiqlol mafkurasi asosida to'g'ri shakllantirishga qaratilishi bilan belgilanadi.
Shunga ko'ra, o'qish darslarining yetakchi xususiyati o'quvchilarning savodxonligini ta'minlash bilan birga, o'quvchilarni milliy mafkura asosida yuksak axloqiy qadriyatlar ruhida tarbiyalashga qaratiladi.

Boshlang'ich sinflarning o'qish darslarida o'rganiladigan asarlarning mavzu doirasi ancha keng bo'lib, ular ona tabiat, yil fasllari, xalq og'zaki ijodi, mehnatga muhabbat, asosiy bayram sanalari, milliy istiqlol va ma'naviyat kabi umumiy mavzular doirasida birlashtirilgan.

O'qish darslari uchun tanlangan mavzular o'quvchilarga kundalik hayot, mustaqillikni mustahkamlash va insoniy munosabatlar bo'yicha ham bilim va tarbiya berishni ko'zda tutadi.
Bular ichida istiqlol, vatan, ma'naviyat va tabiat haqidagi mavzular alohida ajralib turadi. Ulardan ko'zlangan maqsad o'zlikni anglash, istiqlol, vatan va tabiat bilan bog'liq tuyg'ularni uyg'otishdir.

Vatanparvarlik, atrofimizdagi olam, mehnatsevarlik kabi mavzular o'qish darsliklaridagi keng qamrovli mavzulardan bo'lib, 2-sinf „O'qish kitobi"dagi „Ona yurtim-

oltin beshigim" bo'limiga kiritilgan „O'zbekistonim" (H. Imonberdiyev) "lstiqlol" (J.Jabborov), „O'lka" (E.Vohidov), "Yur tog'larga" (U.Nosir), 3-sinfda „Ona bitta, Vatan yagona" bo'limidagi „Vatan haqida she'r" (A.Avloniy), „0'zbegim" (E.Vohidov), "Vatan rno'tabardir" (X. Davron), „Bilib qo'yki, seni Vatan kutadi" (T.Malik), 4-sinfda „O'zbekiston Vatanim manim" bo'limidagi „Serquyosh o'lka" (Z.Diyor), ‚Iqboli buyuksan" (A. Oripov), „Toshkentnoma" (M.Shayxzoda), „Xarita" (N.Norqobil) kabi asarlar misolida atroflicha tahlilga tortiladi.

Ijtimoiy-tarixiy mazmundagi mavzular Vatanimiz o'tmishi, xalqimiz hayoti, mardonavor kurashi, ulug` siymolar tomonidan amalga oshirilgan ishlar, tarixiy sanalar to'g'risida muayyan ta savvur beradi. Beruniy, Amir Temur, Alisher Navoiy, Bobur va boshqa ajdodlarimiz haqidagi matnlar shular jumlasidandir.

Bu xildagi asarlar o'quvchilarni faqat o'tmishimiz bilan tanishtirib qolmasdan, Vatan oldidagi farzandlik burchi va mas'uliyatini teran anglashga ham yordam beradi.Ul arda Vatanga muhabbat tuyg'usi shu tariqa shakllanadi. Vatanimiz o'tmishi haqida hikoy a qilingan asarlar bilan tanishish va ularni tahlil qilish jarayonida o'quvchilar o'tmish bil an bugungi kunni taqqoslash imkoniga ega bo'ladilar, jamiyat taraqqiyoti xususida qisqa cha bo'lsa-da, tushuncha hosil qiladilar.

Bu borada ayniqsa milliy istiqlol bilan bog'liq H.Imonberdiyevning „O'zbekistonim, J. Jabborovning " Istiqlol(2-sinf), A.Rustamovning „Bayroq nima?, A. Obidjonning „O'ktam avlod (3-sinf), S.Barnoyevning „Mangulikka tatigulik kun, E.Malikovning „Assalom, Neksiya! (4-sinf) mavzusidagi asarlari yaqindan yordam beradi.

Tabiatga oid mavzular yordamida o'quvchilar tabiatdagi o'zgarishlar, yil fasllarinin g almashinuvi, hayvonot olamiga doir bilimlarni egallaydilar.

Bunday mavzudagi asarlar o'quvchilarni kuzatuvchanlikka, tabiatni sevishga, unga nisba tan to'g'ri munosabatda bolishga o'rgatadi.

Tabiat tasviriga oid matnlar ustida ishlashda tabiat bag'riga sayohat uyushtirilib, b olalar kuzatuvchanlikka o'rgatilsa, vatanparvarlikka oid asarlar tahlili vatanning dongdo r kishilari bilan uchrashuvlar yoki mavzuga daxldor kinofilmlar namoyishi vositasida am alga oshirilsa, dars samaradorligi yanada ortadi.

Umuman, „O'qish kitobi darsliklaridagi barcha mavzular o'quvchilarga ta'lim-tarbiya berish bilan birga, ularning lug'atini boyitishga, og'zaki va yozma nutqini to'g'ri s hakllantirish va nutq madaniyatini o'stirishga ham qaratiladi.

Amaldagi „O'qish kitobi darsliklarida materiallarning sinfdan sinfga o'tgan sari m avzu jihatidan ham, mazmun jihatidan ham kengaya borishi hisobga olingan. Masalan, 1-sinfda o'rgatiladigan „Ajdodlarimiz-faxrimiz, » Ilm aql chirog'i, „Zumrad bahor, „Kumush qish kabi mavzular 24-sinflarda ham davom ettirilgan. Bu esa o'quvchilarning oldingi bilimlarini to'ldiradi va boyitadi.

Uzluksiz ta'limning boshqa bosqichlaridan farqli o'laroq, boshlang'ich sinflarning o 'qish darslarida o'quvchilarning o'qish malakalarini shakllantirish, asar matni ustida ishl ash ta'limning didaktik maqsadi hisoblanadi.

U turli mavzudagi matnlar ustida ishlash orqali ma'naviy-ahloqiy, badiiy-estetik tarbiya bilan chambarchas bog'lab holda olib boriladi.

Darsliklardagi har bir mavzu uchun tanlangan matnlarning janriy rang-barangligiga, poetik mukammalligiga, o'quvchilarning bilim darajasi va yosh xususiyatla riga mos kelishiga alohida e'tibor qaratiladi.O'quvchilar darsliklar yordamida o'zlashtiril adigan bilim, ko'nikma va malakalarining kelajak hayotda zarur bo'lishini tushunib yetishishla riga erishish o'qituvchilar oldidagi muhim vazifalardandir.

O�quvchilarni o�qitishda interfaol metodlardan foydalanish dars samaradorligi oshirad i,o�quvchilarda fanga nisbatan qiziqishini ortiradi.Bunday metodlarga hozirgi kunda foydalan ilayotgan "Aqliy hujum", "Blits so�rov", "Venn diagrammasi","Baliq skeleti", "Klaster", "Zinama-zina" va "Asismed "metodlari keng qo�llanmoqda. Ushbu metodlar safini kengaytirish va inno vatsion texnologiyalardan foydalangan holda dars o�tish maqsadga muvofiq bo�ladi.

Xulosa qilib aytganda, boshlang�ich sinflarni o�qitishda innovatsion metodlardan foyd alanish muhim rol o�ynaydi.
Bu noan�anaviy dars turi bo�lib, o�quvchilarda fanga bo�lgan qiziqishlarini o�stiradi.
Ta�lim sifatini oshiradi.
Bir xillikdan yiroq hisoblanadi.Va eng asosiysi, yaxshi samara beradi.Darsning texnologik xarit asini tuzishda noodatiy usullardan foydalanish, darsga yangicha yondashish ham innovatsion metodlarga kiradi.O�qituvchi darsni tashkillashtirishda ushbu narsalarga ahamiyat qaratib o �tishi lozim.Innovatsion texnologiyalar, innovatsion metodlar bugungi kunda keng foydalanis hi lozim bo�lgan dars uchun muhim hisoblanadi.Innovatsion metodlar orqali o�tilgan mavzu ni mustahkamlash, yangi mavzuni tushuntirish, yangi mavzuni mustahkamlash darslarida foy dalanish mumkin. Innovatsion texnologiyalardan foydalanish esa bugungi kun talabi.Chunki X XI asr bolalarini lol qoldirish oson emas. Oddiy misol tariqasida aytish mumkinki,darsda dam olish daqiqasida turli o�yinlardan, qo�shiq aytish, raqsga tushish kabi usullardan foydalanish o�quvchilarni bir necha daqiqa dam oldiradi.Yoki bo�lmasam matematik diktantlardan foyd alanganda audio qo�yish orqali, o�quvchida tinglab, tushunish kabi xususiyatlar rivojlanadi.
Dars davomida esa bir xillikdan qochish, faqatgina suhbat metodidan emas balki, boshqa yang iFSMU,BBB,Venn-diagrammasi,

Zigzag usuli, Assismet metodlaridan foydalanish natijasida dars mazmunli bo�ladi, o�qu vchi mustaqil shaxs sifatida o�rgana boshlaydi.Bu orqali ular o�z qiziqishlariga ega bo�ladi.
Natijada o�z yo�lini belgilaydi.Hamda, ulardan kelajakda o�z kasbining yetuk mutahassislari yetishib chiqadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR ROYXATI

1. A.Karimov-"Yuksak ma'naviyat yengilmas kuch" Manaviyat nashriyoti.(2008)
2. Abdullayeva Q-Savod orgatish darslari 2-sinf Oqish kitobi. Oqituvchi nashriyoti (1996).
3. AzizxojayevaN.NPedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. Manaviyat nashriyoti (2001).
4. Bori Ziyomuhammedov va Mamarajab Tojiyev-Pedagogik texnologiyalar zamonaviy ozbek modeli. Oqituvchi nashriyoti. (1999).
5. Kitobim-oftobim Oqituvchi nashriyoti (2008).
6. Konferensiya materiallari.
7. Yoldoshev-Umumiy pedagogika Manaviyat nashriyoti (2018)
8. Ziyonet .uz

9. Fayllar.uz
10. Pedagog.uz

STRESS VA TUSHKUNLIKDAN XALOS BO'LISH

O'zbekboyeva Durdona Xudoyberdi qizi
Guliston Davlat Universiteti
Pedagogika fakulteti
Pedagogika va psixologiya
yo'nalishi talabasi
Tel: +998997428699
O'zbekboyevadurdona@gmail.com

Anatatsiya: Ushbu maqolada, hozirgi kunda ko'plab insonlarning hayotiga salbiy t asir ko'rsatayotgan stress va tushkunlik holatlari, unga olib keluvchi sabablar, u qanday oqibatlarga olib kelishi va mana shu stress va tushkunlikdan halos bo'lish yo'll ari haqida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar : stress, tushkunlik, G. Selyening qarashlari, kartizol garmoni, tabassumning kuchi, endorfin garmoni, kun tar tibi, hayot zavqi.

Kirish: Keyingi paytlarda stress va tushkunlikka tushish kabi so'zlar va unga chali ngan odamlar soni ko'payib bormoqda. Bu holat ba'zida hayotdan bezish, qiziqishning y o'qolishi, oilaviy nizo va ajrimlar va eng xavflisi suitsid holatlariga ham olib kelmoqda. K o'pchilik insonlar stress va tushkunlikka tushib qolib, undan xalos bo'lishga juda ham qi ynalishadi. Chunki stress - hayotda yashovchi deyarli har bir insonga hamrohlik qiluvchi yo'ldoshdir. Doimo tushkun kayfiyat nafaqat sizning barcha hayotiy ko'rsatkichlaringizn i pasaytiradi,
u tom manoda tanangizni tiriklayin yondiradi. Ko'plab insonlar bunday holatga ko'nika b oshlaydi va bundan kelib chiqadigan muammolarni ayniqsa erkaklar spirtli ichimliklar b ilan unutishga harakat qilishadi. Lekin bu masalaga to'g'ri yechim emas. Yaxshi kayfiyatd a, tabassumda yurgan inson o'z kayfiyatini yonidagi odamlarga yuqtirganidek, yomon va

tushkun kayfiyatli insonlar ham yaqin atrofdagi yaqinlariga, oila a'zolariga o'zining salbiy ta's irini ko'rsatmay qolmaydi va ularni ham shu holatga olib kelishi. mumkin. Oldingidek hayotin giz o'z iziga tushishi va meyoriga kelish uchun eng to'g'ri yechim stress va tushkunlikdan halo s bo'lish va uni bartaraf etishdir.

Asosoy qism: Insonlarning doimo yaxshi kayfiyatda yurishi, go'zal hayot kechirishlarini ng siri bu undagi energiya manbayining yetarlicha ekanligidir. Energiya manbayining kamayi b ketishi insonlarda stress va tushkunlik holatlarga olib keladi.

Stress - odam va hayvonlarda kuchli ta'sirotlar natijasida sodir bo'ladigan o'ta hayajo nlanish, haddan tashqari zo'riqish, asabiylik holatidir. Organizmda har xil ta'sirotlarga nisbata n rivojlangan nomaxsus neyrogarmonal reaksiya. Bu tushunchani birinchi bo'lib G. Selye fanga kiritgan bo'lib,
u stressni organizmga zarar olib kelishi bilan birgalikda foydali jihatlari ham bor, bu holat org anizm imkoniyatlarini ishga solib, salbiy ta'sirotlarga chidamliligini oshiradi degan edi. Stress ning ko'payib ketishi tananing zaiflashishiga, kuchsizlanishiga, muammolarni hal qilish qobiliy atini yo'qolib qolishiga olib keladi. Tushkunlikka tushib qolgan insonlarning hayotidan quvon ch yo'qoladi, umidsizlikka tushadi, boshi berk ko'chaga kirib qolib, undan chiqolmay qoladi. H ayot unga endi oq va qora ko'rinadi, muammolar yechimsizdek tuyila boshlaydi. Yana ularnin g qon tarkibida xavotir garmoni- kartizol garmoni paydo bo'ladi va qoni qo'yila boshlaydi. Bun ing oqibatida insonlarning ichki ruhiyatida, fiziologik holatlarda o'zgarishlar bo'ladi : bosh og' riydi, tushkunlikka tushib qoladi, kelajakka ishonchsizlik, hayotni salbiy taraflardan ko'rishni boshlaydi va yana uyqusizlik kabi salbiy, inson hayoti uchun xavfli holatlar yuzaga keladi. Ba' zi insonlar vaziyatdan chiqish uchun hech qanday harakatga qo'l urmidi va natijada hayoti izi dan chiqib yomonlashib boradi. Ba'zi insonlar muammolarga yechim qidirib, psixologlarga mu rojaat qilib bo'lsayam o'z hayotini yo'lga qo'yib oladilar va baxtli kunlarni qarshilaydilar. Kelin g stress va tushkunlikdan xalos bo'lish yechimlarini qidirib ko'ramiz. Stress va tushkunlikdan chiqish uchun inson o'zini majburlab bo'lsayam 3 daqiqalik tabassum qilishlari lozim. Tabass um qilgan, kulgan inson organizmidan endorfin ya'ni baxt garmonini ishlab chiqaradi. Bu gar mon qonni suyultiradi, hayollariga yaxshi narsalarni keltiradi. Aytishlaricha 3 daqiqalik sun' i y tabassum, tabiiy tabassumga aylanar ekan. Bu tabassum sehrli kuchga ega bo'lib, uning natij asida insonlarning vujudidagi og'riq qoladi, qo'yilib qolgan qonni suyultiradi, to'qimalarni ha m tiklaydi, shamollashlarni oldini oladi yana insonlarni yoshartirish xususiyatiga ham ega eka n.Stress va tushkunlikni bartaraf etish uchun quyidagi holatlar ham muhim ahamiyatga ega:
- insonlarning ichida sirtiga chiqara olmagan alamlari bo'ladi, alamlarni hadeb ichga yutmasda n uni sirtga chiqarish kerak; har bir insonda o'ziga yarasha kamchilik va xatolari bo'ladi, uni ta n olib, boricha qabul qilib sevishi kerak shundagina u o'zidan qoniqadi va kayfiyati h yaxshi bo 'ladi.
- Ba'zi insonlar kasb tanlashda xatolikka yo'l qo'yadi, o'sha kasb bo'yicha ishlash oqibat ida unda zo'riqish, charchash, asabiylik holatlari yuzaga keladi, shuning uchun kasb tanlashda adashmaslik, o'zi qiziqadigan kasbida faoliyat yuritishlari lozim.
- Eng muhim masalalardan biri bu kun tartibini belgilash va unga rioya qilish hisoblana di. Chunki insonlarning kunlarini rejalashtirmasligi oqibatida unda bir kunga kuchning ko'p sa rflanishi , keyingi kunga umuman sarflanmasligiga olib keladi. Kuchni to'g'ri taqsimlay olish h am stressdan xalos etar ekan.Yana bir holat:

- siz biror bir yutuqqa erishdingizmi, undan chin dildan xursand bo'ling va o'zingi zdan faxrlana oling.

- Stressga tushgan vaqtingiz aslo yolg'iz qolmang, chunki bu sizni battar ahvolga solib q o'yishi mumkin. Bu vaqtlari oila a'zolaringiz, do'stlaringiz va yaqinlaringiz davrasida bo'l ish ancha foydali hisoblanadi.

- O'tgan ko'ngilsiz voqealarni eslab, asabingizni buzmang. Chunki o'tgan ish o'tib ketdi, bu asabingizni buzishga arzimaydi. Faqat bugungi kun va ertangi rejalar bilan yash ang. Stress va tushunkunlik holatlari uyqusizlikdan ham kelib chiqadi. Buni oldini olish u chun muntazam mashqlar, issiq vanna qabul qilish, sokin musiqa tinglash, to'g'ri ovqatla nish, chuqur nafas olish ham ancha foydalidir.

Xulosa: Hayotda inson har qanday vaziyatdan chiqib ketsa bo'ladi. Buning uchun unda kuchli xohish bo'lishi lozim. Insonlar shunaqangi tushkunlikka tushib qoladiki, ha mma narsadan beziydi, hech narsaga qiziqmay qo'yadi, hatto bazilar qorong'u xonaga ha m qamalib olishadi. Hozirgi kunda yosh bolalarda ham stress va tushkunlik holatlari yuz aga kelayapti. Bunga ota-
onalar sababchi desak yanglishmagan bo'lamiz. Ona xomiladorlik vaqtida stress va tush kunlik holatlarini oldini olmas , ushbu vaziyatlarga doimiy tushar ekan, uning vujudidag i bola ham xuddi shunday holatda dunyoga keladi va asabiy bo'ladi va tushkunlikka tu shib qoladi. Shuning uchun bo'lajak onalarimiz farzand ko'rishdan oldin o'zini sog'lom t urmush tarziga tayyorlab borishi hamda stresslardan holi bo'lishi muhim sanaladi. Yos h bolalarda stress va zo'riqishning paydo bo'lishi sababi uni aqliy va jismoniy mehnatin ing bir xilda taqsimlanmasligidan ham paydo bo'ladi. Aqliy mehnat qilgan bola vaqti vaq ti bilan dam ham olib turishi kerak. Chunki uning miyasi ko'p axborot qabul qilolmay zo' riqishni hosil qiladi. Stressga tez tushib turish insonlarning xarakteriga ham bog'liq- opti mist insonlar kamdan kam tushkunlikka tushadilar, ular hayotdan faqat zavq olib yashay dilar. Pessimist insonlar esa hayotda tushkun kayfiyatli bo'lishadi,quvonchdan ko'ra qay g'uga tez tushib qolishadi. Stressga tushgan vaqti yuqoridagilarga amal qilsa, sog'lom mu hit hayotini shakllantirsa, o'zini iloji boricha tushkunlikdan yiroq tutsa, hamma narsada n faqat zavq olib yashasa - hayoti ham chiroyli bo'ladi, uning tanasi ham jismoniy jihatd an, ham ruhiy tomondan sog'lom bo'ladi, farzandlarini ham go'zal axloq bilan tarbiyalay di va oilaviy farovonlikka erishadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Rivojlanish psixologiyasi. Pedagogik psixologiya Z.T.NISHONOVA,N.G.KAMILOVA, D.U.ABDULL AYEVA, M.X.XOLNAZAROVA
2. Xulqi og'ishgan bolalar psixologiyasi M.X.XOLNAZAROVA
3. Tarbiyaviy ishlar metodikasi. R.A.MAVLONOVA
4. Internet saytlari www..com

"COVID-19"NING INSONIYAT PSIXOLOGIYASIGA TA'SIRI

Abdullayev Ravshan Davlat o'g'li
Guliston Davlat Universiteti
Pedagogika fakulteti
Pedagogika va psixologiya
yo'nalishi talabasi
Tel: +998993111256
Abdullayevravshan165@gmail.com

Anatatsiya: Ushbu maqolada davrimizning eng asosiy muommolarimizdan biri bo'lmish "covid19" ning jamiyki insoniyat qolaversa vatandoshlarimizning psixikasiga bo'lga salbiy ta' siri haqida gap borgan.

Kalin so'zlar: Covid-19, karantin, antiseptik, tibbiy niqob, to'y-bazimlar, psixik ta'sir, infark, insult, nevroz, psixoz.

Kirish:

Dunyo yaralgandan buyon barcha hayvonot va nabotot olamida shu jumladan insonlar h ayotida xam turli xil balo-qazolar va ofatlar kuzatilib kelmoqda. Miloddan avvalgi bir necha ming yillikdan boshlab hozi rga davrga qadar o'nlab hattoki yuzlab turli xildagi ofatlarni insoniyat boshidan o'tkazgan. Bul arga ko'plab misollar keltirishimiz mumkin vabo, o'lat shular jumlasidandir.

Asosiy qism:

Insoniyat boshidan kechirayotgan bu falokatlar o'z navbatida ikkiga bo'linadi tabiiy va s uniy ofatlarga. Zilzila, vulqon otilishi, qor ko'chishi va boshqalar tabiiy ofatlar sarasiga kiradig an bo'lsa, suniy ofatlarga esa insoniyat tomonidan vujudga keladigan ofatlar misol bo'aoladi. B ularga misol tariqasida birinchi va ikkinchi jahon urushidan qolgan salbiy izlar, radiaktiv jaro

hatlar va aytishimiz lozimki hozirgi davrning eng dolzarb masalasi bo'lib kelayotgan Cov id-19 virusini xam hech qanday mubolag'alarsiz qo'shishimiz mumkin.

Dunyodagi eng ilg'or va barcha tiriklikning gultoji bo'lmish insoniyat bu jajjigina vi rusning oldida ojiz bo'lib qoldilar. Har jabhada birinchi bo'lib kelayotgan, o'zini tiriklikni ng eng oliy tabaqasi, irqi deb bilgan insonlarning kattagina qismini bu dunyodan olib ket di. Bizlar mukammal yaratilganmiz deb ko'kragimizni kerdigu lekin, shu mittigina, nari b orsa og'irligi bir gram xam chiqmaydigan virusning oldida qanchalar zaifligimizni bilib ol dik.

Shu mittigina virus tufayli ko'plab insonlar o'z yaqinlaridan ayrildi, ko'plarini esa c halajon qildi, aksariyat qismini ko'ngliga qo'rquv urug'ini sochdi. Dunyodagi sportchi bes h karra jahon chempioni ham bu mittigina virusning oldida zaiflashib qoldi.

Covid-19
"Corona virusi"- hech qanday millat yoki elat qolmadi uni aylanib o'tgani. U dunyoning b archa qismiga navbatma-navbat o'z kuchini ko'rsata boshladi.
Shu jumladan bizning yurtimizga xam yetib keldi. Muhtaram prizidentimiz Shavkat Miro monovich Mirziyoyevning tashabbuslari bilan o'zga yurtda qolib ketgan vatandoshlarimi z xam o'z uylariga, oilasi bag'riga qaytarildi. Muhtaram yurtboshimizning diplamatik sal ohiyati tufayli yurtimizga minglab tibbiy niqoblar va antiseptik vositalar olib kelindi. Mi ng afsuslar bo'lsinki, bu virus bilan hech kim yakkama-yakka kurashga chiqolmadi. Bu virus atrof-
muhitga juda xam katta tezlikda tarqalaboshladi. Bu virus nafaqat fiziologik balki psixol ogik jihatdan ham ko'pgina zarar yetkazdi.

Bu esa virus yuqmagan vatandoshlarimizning ham hastalanishiga olib keldi. Bunin g sababi shundaki virusning asoratlari oddiy shamollashniki bilan bir xil bo'lib chiqdi. Sh u sababdan ko'pchilikda qo'rquv va stress paydo bo'ldi. Bir necha o'nlab depressiya hola tlari kuzatildi. Virus yuqmagan shunchaki shamollashni boshidan o'tkazgan vatandoshla rimizning aksariyat qismi esa infark,
insult, psixoz, nevroz kasalligini xam orttirib olishdi. Covit-
19 bilan bo'lgan bu jangda bizga xech qanday dori vositalari yordam beraolmadi. Bizning bu jangdagi yagona qurolimiz antiseptik vositalar, tibbiy niqoblar va karantin elon qilish dan iborat edi. Karantin davrida xalqimizning ayrim huquqlari, erkinliklari cheklandi. H attoki komendantlik soatlari ham joriy qilindi. An'anaviy darslar onlayn darslarga aylant irildi. Ko'pchilik davlat idoralari va hattoki xususiy korxonalar xam o'z faoliyatini vaqtin chalik to'xtatdi. Bu davrda kam taminlangan va ijtimoiy himoyaga muhtoj oilalarga turli hildagi oziq-
ovqat mahsulotlari yetkazib berildi. Bu og'ir kechgan davrda travmatik, terapevtik, kardi ologik og'ir kasallar uylarida davolanishiga to'g'ri keldi. Shifoxonalar esa covid-
19 bilan xastalangan bemorlarga to'lib ketdi.

Xulosa:

Bu
virus inson psixikasiga juda katta salbiy ta'sir ko'rsatdi. Shu tufayli to'ylar turli hildagi ba zim va marosimlar xam qoldirildi. Hech kimning ko'ngliga bayram qilish sig'madi.

Ming shukurlar bo'lsinkim, oxir-
oqibatda bu virusning jilovi olindi va tarqalish tazligi keskin sustlashdi.

Bu og'ir kechgan davrda xalqimizning birdamligi, haqiqiy insoniy fazilatlari va qolaversa yurtboshimizning oqilona qabul qilgan qarorlari tufayli bizda talofatlar kam kuzatildi.

Davrimizning qaxramonlari bo'lmish shifokorlarimiz "covid-19"ga qarshi vaksina o'ylab topishdi va emlashni boshlab yuborishdi. Yurtboshimizning tashabbuslari bilan bu jarayonga yurtimizdagi barcha kuchlar safarbar etildi. Har qandan muommo ma'lum bir vaqt ichida o'z yechimini topadi. Bizlar shu qisqa vaqt ichida insoniyligimizni yo'qotib qo'ymasak kifoya.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Rivojlanish psixologiyasi. Pedagogik psixologiya Z.T.NISHONOVA,N.G.KAMILOVA, D.U.ABDULLAYEVA, M.X.XOLNAZAROVA
2. Satsiyologiya o'quv darsliklari
3. @uzb.info.bot
4. Internet saytlari www.corona.news
5. Mikro biologiya

ГЕНИАЛЬНОСТЬ Ф.М.ДОСТОЕВСКОГО В РОМАНЕ "ПРЕСТУПЛЕНИЕ И НАКАЗАНИЕ"

Джалилов Руслан
Магистр второго курса факультета русского языка и литературы

Аннотация: В романе Фёдора Михайловича Достоевского «Преступление и наказание» главные герои – персонажи сложные и противоречивые. Их судьба тесно связана с условиями жизни, средой, в которой протекает жизнь, индивидуальными особенностями. Дать характеристику героям «Преступления и наказания» Достоевского возможно только исходя из их поступков, так как голоса автора в произведении ключевые

Ключевые слова: Литература, Федор Достоевский, преступление, название, главный герой, сюжет

Преступление и наказание» (рус. дореф. Преступленie и наказанie) — социально-психологический и социально-философский роман Фёдора Михайловича Достоевского, над которым писатель работал в 1865—1866 годах. Впервые опубликован в 1866 году в журнале «Русский вестник» . Через год вышло в свет отдельное издание, структура которого была немного изменена по сравнению с журнальной редакцией; кроме того, автор внёс в книжный вариант ряд сокращений и стилистических правок.

На страницах великого произведения Фёдора Михайловича Достоевского мы встречаемся и с другими действующими лицами. Список героев романа дополняют эпизодические персонажи. Катерина Ивановна, жена Мармеладова, несчастные дети-сироты, девочка на бульваре, жадная старуха-процентщица Алёна Ивановна, больная Лизовета. Их появление неслучайно. Каждый, даже самый незначительный

образ, несёт свою смысловую нагрузку и служит воплощению замысла автора. Важными и необходимыми являются все герои романа «Преступление и наказание», список которых можно продолжить и дальше.

Содействие романа начинается жарким июльским днём в Петербурге. Студент Родион Романович Раскольников, вынужденный уйти из университета из-за отсутствия денег, направляется в квартиру к процентщице Алёне Ивановне, чтобы сделать «пробу своему предприятию». В сознании героя в течение последнего месяца созревает идея убийства «гадкой старушонки»; одно-единственное преступление, по мнению Раскольникова, изменит его собственную жизнь и избавит сестру Дуню от необходимости выходить замуж за «благодетеля» Петра Петровича Лужина.

Несмотря на проведённую «разведку», тщательно продуманный план ломается из-за внутренней паники Родиона Романовича (который после убийства процентщицы долго не может найти у неё ни денег, ни ценных закладов), а также внезапного возвращения домой сестры Алёны Ивановны. Тихая, безобидная, «поминутно беременная» Лизавета, оказавшаяся невольной свидетельницей преступления, становится второй жертвой студента.

Алена Ивановна, 60-летняя старуха-процентщица, вдова чиновника (коллежского секретаря). Это злая, жадная, бессердечная женщина. У себя дома она содержит частный ломбард: люди закладывают у нее свои вещи в обмен на деньги. Старуха платит мало и берет высокие проценты, пользуясь нуждой клиентов. Раскольников также является клиентом старухи.

Семен Захарович Мармеладов, 50-летний бывший чиновник, пьяница. Это добрый, благородный мужчина. Он начал пить несколько лет назад, когда впервые потерял работу. Из-за его пьянства семья Мармеладовых впала в нищету.

Софья Семеновна Мармеладова, или Соня, дочь чиновника Мармеладова. Девушка около 18 лет. Кроткая, робкая, самоотверженная девушка. Из-за нищеты она вынуждена заниматься “непристойной работой”, чтобы прокормить отца, мачеху и троих детей своей мачехи. Соня становится другом Раскольникова и его возлюбленной.

Пульхерия Александровна Раскольникова, мать главного героя Раскольникова. Это красивая, умная и добрая женщина 43 лет. Живет в бедности вместе с дочерью Дуней и изо всех сил помогает сыну Родиону. Женщина осталась вдовой много лет назад. Она безумно любит сына и дочь

Авдотья Романовна Раскольникова, или Дуня — младшая сестра Раскольникова. Это красивая, умная, образованная, гордая девушка с твердым характером. У Дуни с братом очень теплые отношения. В прошлом Дуня работала гувернанткой в доме Свидригайловых, где перенесла много обид и унижений. В начале романа Дуня собирается выйти замуж за состоятельного господина Лужина, которого не любит. С помощью этого брака Дуня надеется вытащить всю семью из нищеты.

Катерина Ивановна Мармеладова — жена чиновника Мармеладова и мачеха Сони Мармеладовой. Это женщина около 30 лет, умная, образованная, из хорошей семьи. Судя по всему, дворянка по происхождению. У нее есть трое детей от первого

брака, ее первый муж умер. Она вышла замуж за Мармеладова около 4 лет назад не по любви, а чтобы спастись от бедности. Женщина тяжело страдает от пьянства своего мужа Мармеладова и вечной нищеты. Последнее время она болеет чахоткой.

Петр Петрович Лужин — мужчина в возрасте около 45 лет. Носит чин надворного советника. Лужин — деловой человек с деньгами. Он собирается открыть в Петербурге свою адвокатскую контору. Лужин хочет жениться на бедной, но красивой и умной Дуне Раскольниковой, чтобы та всю жизнь была ему благодарна за все.

Дмитрий Прокофьевич Разумихин (настоящая фамилия Вразумихин) — друг Раскольникова, тоже бывший студент, добрый, открытый и благородный молодой человек, деловой и трудолюбивый. Он помогает своему другу Раскольникову всем, чем может. Разумихин влюбляется в сестру Раскольникова Дуню.

И до, и после преступления на пути Родиона Романовича встречается много разных людей. В пивном заведении он знакомится с титулярным советником Семёном Захаровичем Мармеладовым, а позже — с его женой Катериной Ивановной и старшей дочерью Соней, которая ради спасения близких становится проституткой. Соседом Сони оказывается помещик Свидригайлов, подслушивающий исповедь убийцы и пытающийся шантажировать этим признанием его сестру Авдотью Романовну.

Особняком стоит следователь Порфирий Петрович, который обнаруживает в газете «Периодическая речь» статью Раскольникова «О преступлении», напечатанную за несколько недель до убийства процентщицы. В ней автор излагает свои соображения о том, что все люди делятся на два разряда — «тварей дрожащих» и «право имеющих». Беседы с Порфирием Петровичем о сущности преступления настолько изматывают героя, что он решается на явку с повинной.

В эпилоге романа действие переносится в сибирский острог, в котором находится Раскольников, приговорённый судом к восьми годам каторжных работ второго разряда. Вслед за ним в Сибирь переезжает и Соня Мармеладова, пытающаяся своей жертвенной любовью и самоотверженностью поддержать героя. Постепенное перерождение Родиона Романовича связано с отказом от «наполеоновской идеи» и верой в то, что он сумеет любовью и преданностью искупить все Сонины страдания.

«Преступление и наказание» открывает новый, высший этап творчества Достоевского. Здесь он впервые выступает как создатель принципиально нового романа в мировой литературе, который был назван «полифоническим».

В основе драматического конфликта произведения — столкновение характеров, воплощающих разные идейные принципы, борьба теории с жизнью в душе каждого одержимого человека. Изображение общественной ломки, связанной с развитием буржуазных отношений, Достоевский соединяет с исследованием политических взглядов и философских теорий, которые влияют на это развитие. Поэтому роман «Преступление и наказание» называют социально-философским, психологическим и идеологическим произведением

В своем романе “Преступление и наказание” Федор Михайлович Достоевский поднимает проблему вседозволенности, возвышения одного человека над другими, “наполеонизма”. Он показывает, как эта, казалось бы, довольно логичная и хорошо выстроенная теория разбивается, рушиться на практике, принося мучения, страдания и, в конце концов, раскаяния главному герою романа.

Впервые идея вседозволенности появляется у Достоевского на страницах романа “Двойник”, и она же раскрывается более глубоко в “Преступлении и наказании”. В обоих произведениях показано крушение этой теории.

Что же собственно представляет собой эта теория. По мысли Раскольникова, главного героя романа, есть люди, которым дозволено все. Люди, стоящие выше общества, толпы. Люди, которым позволено даже убить. И вот Раскольников решает преступить черту, которая отделяет этих “великих” людей от толпы. Этой самой чертой становится убийство, убийство дряхлой, мелочной старушонки-ростовщицы, которой уже нечего делать на этом свете (по мыслям Раскольникова, конечно).

“Все в руках человека, и все-то он мимо носу проносит единственно от одной трусости”, - думает Раскольников. Однажды в трактире он в оной из бесед слышит теорию, подобную его, о том, что эту старушонку можно запросто убить, и все за это только спасибо скажут. Но в ответ на вопрос: “Убьешь ты сам старуху или нет?” другой говорящий отвечает: “Разумеется, нет”. Трусость ли это? Для Раскольникова видимо – да. Но на самом деле… Мне кажется, что это элементарные человеческие нравственные и моральные нормы. “Не убий”, - гласит одна из заповедей. Вот через что преступает Раскольников, и именно за это преступление последует наказание.

Два слова – “самооправдание” и “самообман” все отчетливее сливаются для Раскольникова по ходу действия романа. Рассказывая о своей статье, опубликованной в одном из журналов, в которой Раскольников выдвигает свою теорию вседозволенности сначала Порфирию Петровичу, затем Сонечке, когда они уже узнают, что именно он совершил убийство, Раскольников как бы пытается самооправдаться. Но эта теория была бы даже интересна и занимательна, если бы он не перешел к ее практическому осуществлению.

Ведь если сам Раскольников оправдывает свое преступление тем, что старуха-процентщица приносила только вред людям, что никому она не нужна и жизни она не достойна, то как быть с убийством Лизаветы, ни в чем не повинной, которая просто оказалась на пути осуществления “гениального” плана Родиона Раскольникова. Тут-то эта теория и дает первую брешь, во время практического исполнения. Именно это губит Раскольникова, и по-другому быть, как мне кажется, не могло.

Убийство Лизаветы заставляет задуматься над тем, а так ли совершенна эта теория? Ведь если случайность, вкравшаяся в нее, может привести к столь трагическим последствиям, то может быть корень зла таится в самой идее? Не может зло, пусть даже по отношению к бесполезной старухе, быть положено в основу благодеяния.

Наказание за содеянное оказывается не менее страшным, чем само преступление. Что может быть страшнее душевных страданий и мучений человека, осознавшего свою вину, и к концу повествования полностью раскаявшегося. И успокоение Раскольников находит только в вере, которой он заменил теорию “сверхчеловека”.

Проблемы, поставленные Достоевским, остры и актуальны в наше время . Основной идеей романа, на мой взгляд, является то, что общество, построенное на сиюминутной выгоде, на делении людей на "нужных" и "ненужных", общество, в котором люди привыкают к страшнейшему из грехов – убийству, не может быть нравственным, оно не может существовать, и никогда люди не будут счастливы, живя в таком обществе.

ЛИТЕРАТУРА

1. Ru.m.wikipedia.org
2. 2.Белов Роман «Преступление и наказание» комментарии. Москва «Просвещение»1985
3. 3.Гусакова Н.Л. Материалы к уроком по роману Ф.М.Достоевского «Преступление и наказание» Литература в школе . 1996 № 5 С.Н-9
4. 4.Достоевский Ф.М Преступление и наказание, Достоевский Ф. М – М- Издат.1986. -264
5. 5.Кожиков В «Преступление и наказание» Ф М Достоевского / В Кожиков литература в школе.1994.№ 5 с18-24
6. 6.Кулешов В.И История русской литературы М. Издат. 1989 -49 с

THE USE OF VERB TENSES IN TERMS OF SEMANTIC TYPES IN THE WORK OF CHINGIZ AITMATOV "BOTAKOZ"

Kuanishbaeva Sarigu'l Jan'abay qizi
Nukus state pedagogical institute,
Faculy of Turkish Languages, 3rd year
student of Karakalpak language and literature.

Annotatsiya. Tilda fe'l zamonlarining qóllanilishi, fe'l zamonlarinig bo'linishi va ma'nolari
Kalit sózlar. Fe'l zamonlari, o'tkan zamon, hozirgi zamon, kelasi zamon, gapirish moment, grammatikalik kategoriya
Annotation. The use of verb tenses in language, the division and meaning of verb tenses.
Keywords. Verb tenses past tense, present tense, future tense, speech moment, grammatical category.

Fe'l bilan bildiriladigan ish-harakat yoki holatning bajarilishi belgili bir vaqtga qatnashli bo'ladi.Ish-harakatning bajarilishining belgili bir vaqtga bog'liqligi fe'lning grammatikalik zamon kategoriyasiga ega ekanligini bildiradi. Fe'lning zamon kategoriyasi gapirish momentiga bog'liq vaqtlik o'zgachaliklarga ega bo'ladi. Bu vaqtlik o'zgachaliklar ish-harakatning gapirish momentidan burun, gapirish momenti bilan bir vaqtta yoki song bajarilganligini bildiradi. Ish-harakat gapirish momenti vaqtidan burun ishlansa – o'tkan, gapirish momenti vaqtida bajarilgan bo'lsa – hozirgi, gapirish momentidan song ishlangan bo'lsa – kelasi zamon ma'nolarin anglatadi: o'qidim, o'qigan, o'qibdi, o'qigan edi – o'tkan zamon,
ishlayapman, rivojlanmoqta - hozirgi zamon,
keladi, kelaman, boradi, boraman – kelar zamon.

Fe'lning zamon kategoriyasi gapirish momentigaboǵliqligi, ma'nosiga va morfologiyalik formasiga qarab o'tkan zamon, hozirgi zamon, kelar zamon bo'lib uchka bo'linadi.[1:120]
Endi, biz, shu fe'l zamonlarining ko'rkam asarlarda qo'llanilishi bilan tanishib chiqamiz. Ch.Aytmatovning "Botako'z" asaridan olib qaraymiz.
Men qulog'imni ding qilib toshday qotib turar edim. [2:387]
Bu yerda turar edim fe'li, o'tgan zamonda qo'llanilgan.
Aslida ismim Kamol, bu yerda "Akademik" deb laqab qo'yishgan edi. [2:387]
Bu yerda qo'yishgan edi fe'li, o'tgan zamonda qo'llanilgan.
Qoramtir, keng dala etagida traktor turibdi. [2:388]
Bu yerda turibdi fe'li, hozirgi zamonda qo'llanilgan.
U havoda mushtini o'ynatib, hamon meni so'kar, go'rdan o'lib, go'rga tikar edi. [2:388]
Bu yerda tikar edi fe'li, o'tgan zamonda qo'llanilgan.
Gap bunday ekanu men bo'lsam qo'riq yerlarni, cheksiz dashtlarni ko'raman deb yuribman! [2:389]
Bu yerda yuribman fe'li, hozirgi zamonda qo'llanilgan.
O'sha paytta uning dastidan shunchalik azob-uqibatta qolishimni hayolimga ham keltirmagan edim. [2:390]
Bu yerda keltirmagan edim fe'li, o'tgan zamonda qo'llanilgan.
Men bo'lsam unga shprits bilan solidorni olib kelibman. [2:393]
Bu yerda olib kelibman fe'li, hozirgi zamonda qo'llanilgan.
Abubakrning traktoriga jon kirib yurib ketdi. [2:394]
Bu yerda yurib ketdi fe'li, o'tgan zamonda qo'llanilgan.
Ammo bu so'zlarning hammasi gayirlik va adovat bilan aytilgan edi. [2:406]
Bu yerda aytilgan edi fe'li, o'tgan zamonda qo'llanilgan.
Hayotimizda ba'zi o'zgarishlar bo'lmoqta. Endi suv tashuvchi uchun ancha yengillik tug'ilgan edi. [2:414]
Bu yerda bo'lmoqta fe'li, hozirgi zamonda, tug'ilgan edi fe'li, o'tgan zamonda qo'llanilgan.
Mol xo'rasining etagiga yetganda traktorni yaxshigina bura boshladim. [2:416]
Bu yerda bura boshladim fe'li, hozirgi zamonda qo'llanilgan.
Yakunlab aytganda, fe'l zamonlari ko'rkam asarlarda keng qo'llaniladi.Ayniqsa, o'tkan zamon fe'llari asarlarda ish-harakatlarning burun ishlanganligini, qaxramonlarning o'tmish tarixini o'rganishda qo'llaniladi. Hozirgi zamon fe'llari bo'lsa, voqealarning ayni damda ishlanganligini bildiradi. Kelar zamon fe'llari asarlarda kelajak hayotda bo'ladigan ish-harakatlarni, voqealarning kelajakda qay tartibda rivojlanishi haqida ifodalaydi. Bundan yakun yasasak bo'ladi, asarlarda fe'l zamon formalari yetakchi o'rin egallaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. A.Davlatov, M.Davlatov, M.Qudaybergenov "Hozirgi qoraqolpoq adabiy tili" Nukus "Bilim", 2010
2. Ch.Aytmatov "Jamila" qissalari: "Botako'z" qissasi, Toshkent: Yangi asr avlodi, 2015